

AN SCHLUSS AUSTRIJE 1938. GODINE PREMA DOKUMENTIMA NJEMAČKOG MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA

Livia K a r d u m

Nakon kapitulacije Njemačke pali su u ruke savezničkih snaga gotovo svi diplomatski dokumenti Trećeg Reicha, koji su zatim i objavljavani u serijama. Zahvaljujući tome moguće je analizirati i prilično vjerno rekonstruirati vanjsku politiku Njemačke u vrijeme Hitlerove vladavine. Po svemu se čini, da je samom Hitleru kao rođenom Austrijancu, od svih vanjskopolitičkih uspjeha, kojih nije bilo malo, ipak najdraže bilo — pripojenje Austrije Trećem Reichu — tzv. *Anschluss*.¹

1

Njemačko-austrijski sporazum od 11. srpnja 1936. g. i njegova provedba

Austrija je prestala postojati kao suverena država 13. ožujka 1938. g., a nekoliko dana kasnije izgubila je čak i svoje ime i postala njemačkom *Ostmark*, odnosno istočnom pokrajinom. Tim je činom Hitler triumfalno završio svoju diplomatsku aktivnost u pravcu Beča, koja je djelovala u dva smjera: prvo, da ispita i pripremi Evropu, a naročito Italiju na mogućnost pripajanja Austrije Njemačkoj i drugo, da podrije i oslabi stabilnost same Austrije.

Hitler nije morao ništa izmišljati, već samo slijediti ideju o *Anschlussu*, koja se pojavila odmah nakon završetka prvog svjetskog rata, a bila je zartta, doduše nedovoljno, Saint-Germainskim i Versailleskim mirovnim ugovorima. Tim je ugovorima bilo zabranjeno ujedinjenje Austrije s Njemač-

¹ Ovaj rad obrađuje *Anschluss* na temelju izvornih dokumenata njemačkog ministarstva vanjskih poslova: AKTEN ZÜR DEUTSCHEN AUSWÄRTIGEN POLITIK 1918—1945; Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes, Serie D (1937—1945), Bund I, Von Neurath zu Ribbentrop (September 1937 — September 1938), Baden Baden 1950: u daljnjem tekstu samo kao ADAP

U našoj domaćoj literaturi *Anschluss* gotovo nije obrađen. Nešto opširnije o *Anschlussu* govori tek Čedomir Popović u svojoj knjizi »Od Versaja do Danziga« u okviru političke povijesti međuratnog razdoblja Evrope. Na hrvatsko-srpskom jeziku o *Anschlussu* se može još pročitati u knjizi L. V. Shirera: *U spon i pad Trećeg Reicha*, Zagreb, 1977, zatim još u knjizi J. V. Churchill: *Drugi svjetski rat*, gdje se također govori o *Anschlussu*, ali detaljnije osvjetljava tek susrete Ribbentropa s Halifaxom i Chamberlainom u Londonu.

kom, što je bilo sasvim suprotno proklamiranom pravu naroda na samoopredjeljenje. Zabrana očito nije mogla uništiti ideju o pripojenju Austrije Njemačkoj, tim više što se Austrija u poslijeratnom razdoblju teško borila s privrednim problemima. U traženju izlaza iz tih teškoća u mnogim se krugovima svako malo ponovno nametalo rješenje u zajedništvu sa snažnijim i većim sjevernim susjedom. Nakon raspada Austro-Ugarske i stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Poljske, Mađarske i Čehoslovačke, Austrija je ostala bez glavnine industrijskih postrojenja. Ona su uglavnom pripala Čehoslovačkoj, dok su poljoprivredni proizvodi Austro-Ugarske većim dijelom potjecali iz ugarskog dijela Dvojne monarhije. Zato agitacije u korist *Anschlussa* nisu prestajale čitavu dekadu nakon svršetka rata, a pokušaj da se 1931. godine provede carinska unija između Njemačke i Austrije propao je zahvaljujući energičnom protivljenju Francuske i njenog eksponenta u Podunavlju — Male Antante.

Hitler je nakon preuzimanja vlasti u Njemačkoj mnogo energičnije pristupio rješavanju problema Austrije. Objektivna slabost Njemačke u vojnom pogledu nagnala ga je da ključ rješenja potraži na evolucioni način, a ne putem vojne sile. Zato je 1934. g., kada su austrijski nacisti — očito inspirirani Hitlerovim krvavim obračunom s Enstom Röhmom — ubili austrijskog kancelara Engelberta Dollfussa, morao odustati od bilo kakve oružane intervencije, pa čak i političke podrške nacistima. Benito Mussolini, talijanski predsjednik vlade i vođa fašista, reagirao je na zbivanja u susjednoj Austriji koncentracijom svojih vojnih snaga na Brenneru, a Hitler — zbog vojne slabosti Njemačke — nije mogao ni pomisliti na eventualno suprotstavljanje.

Da bi umirio i evropsku i austrijsku javnost i pokazao spremnost Njemačke da poštuje austrijski suverenitet, Hitler je — možda i nesvjesno — učinio sudbonosan potez: Za njemačkog ambasadora u Beču imenovao je Dollfussovog prijatelja, bivšeg njemačkog kancelara i tadašnjeg vicekancelara Franza von Papena. Pokazalo se, da je to bila veoma dobra odluka, premda se Hitler, izgleda, tim imenovanjem želio samo riješiti svog nametnutog vicekancelara.²

Papen se veoma dobro snašao na svom novom položaju. Bio je sklon intrigama, spletkama, bez ponosa, beskrajno servilan. Predano se prihvatio posla da mu omogući lak plijen: pripojenje Austrije Trećem Reichu.

Prvi korak zbliženja Njemačke i Austrije — nakon atentata na kancelara Dollfussa — bio je takozvani *Gentlemanski sporazum*, sklopljen 11. srpnja 1936. g. On je značio još jednu njemačku političku pobjedu. Austrija je bila prinuđena normalizirati odnose sa svojom sjevernom susjedom, jer se Evropa — kao zaštitnik — pokazala nepouzdanom, nakon što je mirno dozvolila Saarski plebiscit, kao i svu agitaciju i propagandu prije toga. Naravno, poučno mora da je na novog austrijskog kancelara Kurta von Schuschnigga djelovala remilitarizacija Rajnske oblasti.³

² *Franz von Papen* — kancelar Reicha od juna do decembra 1932; vicekancelar od 1933—1934, ambasador 'u specijalnoj misiji' u Beču od 16. augusta 1934 do 13. marta 1938. godine.

³ *Kurt von Schuschnigg* — austrijski savezni kancelar i ministar obrane od 27. jula do 11. marta 1938.; austrijski ministar vanjskih poslova od 27. jula do 15. februara 1938.

Sam tekst sporazuma, koji je predložen javnosti, nije djelovao senzacionalistički. Njemačka je priznala suverenitet Austrije, te je obećala da se neće miješati u austrijske unutrašnje prilike, čak ni onda, kad je u pitanju austrijski nacistički pokret. S druge strane, Austrija se obvezala da će voditi politiku — naročito u odnosu na Treći Reich — u skladu s činjenicom da se Austrija smatra germanskom državom. Pri tom ne bi došli u pitanje takozvani Rimski protokoli iz 1934. i 1936. g., kojima je Austrija regulirala svoje odnose s Italijom i Mađarskom.⁴

Međutim stvarni Sporazum, koji je ostao u tajnosti za širu javnost, sadržavao je deset točaka odnosno preduvjeta, koje bi obje zemlje potpisnice morale ispuniti, da bi prema uzajamnoj želji došlo do normalizacije odnosa dviju zemalja. Pravu težinu tom *Gentlemanskom sporazumu* dale su točke osam i devet, koje govore o austrijskoj vanjskoj i unutrašnjoj politici. Austrijska vlada se tu obvezuje da će voditi austrijsku vanjsku politiku u skladu s miroljubivim nastojanjima njemačke vanjske politike. Obje strane se isto tako obvezuju da će se uzajamno konzultirati u svim pitanjima od zajedničkog interesa. Taj dogovor, međutim, ne dira u već postojeće odnose Austrije s Italijom i Mađarskom, utanačene Rimskim protokolima.

Što se unutrašnje politike tiče, austrijski se kancelar obvezao da će provesti širokoobuhvatnu amnestiju političkih zatvorenika, iz koje će biti isključene samo one osobe, koje su osuđene zbog naročito teških delikata. Kancelar se ujedno obvezuje da će omogućiti predstavnicima takozvane nacionalne opozicije (nacistima) da se uključe u aktivan politički život u cilju popuštanja nezadovoljstva unutar njenih redova i time omogućiti uspostavljanje boljih unutrašnjo-političkih odnosa u samoj Austriji.⁵

Ta obveza austrijske strane bila je sudbonosna, jer se glavnina političkih zatvorenika sastojala od opasnih ultranacista, protiv kojih se austrijska vlada do tada energično borila. Takozvana »nacionalna opozicija« okupljala je nacistički orijentirane Austrijance i Nijemce, kojima je tom odredbom omogućeno da se slobodno infiltriraju u sve strukture političke vlasti Austrije. Nacionalna opozicija, odnosno austrijski nacisti neće propustiti tu priliku.

Istog dana (11. srpnja) stigao je brzopjav u njemačko ministarstvo vanjskih poslova od njemačkog ambasadora Ulricha von Hassella iz Rima, iz kojeg se vidi na koji je način Hitler udobrovoljio odnosno potkupio Mussolinija, dotadašnjeg najglasnijeg zagovornika austrijske samostalnosti i nezavisnosti. Mussolinijeva cijena je bila Etiopija, a Hitleru — u potpunosti nezainteresiranom za taj dio Afrike — nije bilo teško da tamo prizna talijanski suverenitet.

Njemački ambasador je javljao, da je u razgovoru s Mussolinijem i talijanskim ministrom vanjskih poslova grofom Galeazzom Cianom, još jednom ponovio svojedobnu poruku, da je Njemačka sklona priznanju aneksije Etiopije. Mussolini je odvratio da mu priznanje aneksije za sada nije potrebno, ali da će trebati podršku u rujnu za vrijeme zasjedanja Lige naroda. Hassell se složio da se o tom pitanju dogovore kad se ukaže potreba.

Zato je Hassell, tek kad je podsjetio Mussolinija na pomoć koju je Italija već dobivala od Njemačke i koju će i nadalje trebati, prešao na pitanje

⁴ A D A P, 234., Beč, 11. VII 1936., br. 153

⁵ A D A P, 231—233., Beč, 11. VII 1936., br. 152

sporazuma između Njemačke i Austrije, koji je upravo bio pred zaključenjem. Mussolini je potvrdio da ga je Austrija obavijestila o pregovorima, te je izrazio svoje veliko zadovoljstvo što će tim Sporazumom biti nemoguće no da Austrija i dalje bude predmet igre stranih interesa. Na taj će način ujedno biti uklonjena i posljednja hipoteka s talijansko-njemačkih odnosa. Mussolini je uvjeravao Hassella, da je i sâm energično ukazao Schuschniggu, da je Austrija germanska država, te da mora voditi politiku paralelno s politikom Njemačkog Reicha.⁶

U vezi s dogovorenim amnestijama Papen je 23. srpnja javljao da je amnestirano 17045 osoba, a da je obustavljen postupak protiv 12618 osoba, da je od ukupno 46 doživotno osuđenih 13 pomilovano. Preostalo je još samo 213 nepomilovanih osoba. Takva širokogrudna amnestija je — prema Papenu — pozdravljena svuda u Austriji.⁷

Tek u svom izvještaju od 28. srpnja Papen je pokušao prikazati kako su pojedini krugovi u Austriji reagirali na sklapanje austro-njemačkog Sporazuma. Primijetio je, da su ljudi koji su od samog početka pozdravljali Sporazum sve oduševljeniji nakon razvoja događaja u posljednjih četrnaest dana. A i stari nacistički borci — navikli na borbu — koji u početku nisu mogli shvatiti potrebu da se prekine pozicioni iscrpljujući rat, sve više i više uviđaju prednosti koje za njih proizlaze iz novo nastale situacije.

Amnestija im je pokazala, da austrijska vlada iskreno želi mir, a neviđeno oduševljenje, kojim su pozdravljeni amnestirani nacistički borci, ukazuje da se i na druge načine može postići zajednički cilj. Međutim, Papen je sugerirao Berlinu, da se austrijskim nacistima, koji zasada nemaju čvrsto vodstvo savjetuje da miruju i čekaju.

Od krugova, koji Sporazum od 11. srpnja smatraju smrtonosnim udarcem za svoju politiku — navodio je Papen — najteže su pogođeni legitimisti, koji se, ipak, tješe nadom da će Reich prekršiti Sporazum. Tako će pitanje restauracije opet doći u prvi plan.⁸

Poput Papena tvrdio je i dr Karl Megerle — čije je specijalno zaduženje bilo širenje nacional-socijalističke propagande u Austriji — da je glavnina austrijskog stanovništva najoduševljenije pozdravila austrijsko-njemački Sporazum. Megerle je zato konstatirao da su evidentno propala sva nastojanja austrijskih vlasti da u protekle tri godine omrznu kod stanovništva Treći Reich. Međutim, u vladajućim krugovima — tvrdio je Megerle — susreće se još uvijek staro neprijateljstvo. Niti dobra volja kancelara Schuschnigga ni njegova državnog sekretara za vanjske poslove Guida Schmidta nisu u stanju ublažiti tu netrpeljivost. Protivnici Sporazuma još su uvijek mnogobrojni i jaki.⁹

Ključna figura kruga oko kancelara Schuschnigga je — po mišljenju Megerlea — državni sekretar za vanjske poslove Schmidt, koji jedini uživa kancelarovo puno povjerenje. Zato je Megerle prenio Ministru vanjskih poslova Konstantinu von Neurathu sugestiju pronacistički raspoloženog austrij-

⁶ A D A P, 235—237, Beč, 11. VII 1936., br. 155

⁷ A D A P, 240, Beč, 28. VII 1936., br. 160

⁸ A D A P, 241—243, Beč, 28. VII 1936., br. 161

⁹ *Guido Schmidt* — austrijski državni sekretar za vanjske poslove od 11. VII 1936 do 15. II 1938; savezni ministar za vanjske poslove od 15. II do 12. III 1938.

skog ministra Edmunda Glaise von Horstenaua, da Berlin postupa sa Schmidtom — kako politički tako i osobno — na način koji bi kod njega pobudio želju da svoju karijeru gradi na učvršćivanju veze s Reichom.¹⁰ Tome pogoduje činjenica što je Schmidt — prema Megerleu — jako ambiciozan i mudar i da lojalno radi na izvršavanju odredaba Sporazuma. Osim toga, on prije svega želi uspostaviti osobni kontakt s ključnim ličnostima Reicha, tj. primiti poziv za posjet Berlinu. Nadalje, bilo bi dobro da se Austriju uvuče u antisovjetski front. Od Schmidta bi se mogla iznuditi javna izjava o opasnosti koja prijete Austriji od Sovjetskog saveza, koji je indikretno preko Čehoslovačke prisutan u Evropi. Njemačka bi samo profitirala, kada bi njemački neprijatelji postali i austrijski neprijatelji, što bi samu Austriju još više vezalo uz Treći Reich. Megerle nadalje poručuje da se konzultirao s Papenom, koji se slaže s takvom političkom taktikom te se ujedno i on svesrdno zalaže da se Schmidta pozove u Berlin.¹¹

Za istu stvar založio se i njemački vojni ataše, general Wolfgang Muff, koji je 30. rujna 1936. g. boravio u Berlinu da bi maršala Warnera von Blomberga izvijestio o stanju u Austriji.¹² Tom se prilikom sastao i sa savjetnikom poslanstva Güntherom Altenburgom i u razgovoru s njim označio situaciju u Austriji nezadovoljavajućom. Protivnici Sporazuma sve se više okupljaju, a naročito su snažni s redovima kršćanskih socijala.¹³ I ministar Glaise pesimistički gleda — tvrdio je general Muff — na razvoj događaja u Austriji, pogotovo od kako se više ne govori o rekonstrukciji kabineta u nacionalnom (u nacističkom) smislu. Isto tako se odugovlači — iako je to kancelar bio obećao — i s Glaiseovim imenovanjem za ministra unutrašnjih poslova. Doduše, austrijska strana želi izvući što više koristi iz sporazuma s Njemačkom i to naročito na ekonomskom planu, ali nije sklona koncesijama u unutrašnjoj politici. Zato Glaise smatra da bi Reich morao izvršiti svaki mogući pritisak na odgovorne ljude u Austriji.

Ali, ni austrijskim nacistima u novonastaloj situaciji nije bilo lako, i to ne zbog oštih mjera austrijskih vlasti, već upravo zbog toga, što je amnestija izazvala borbu za vlast između »mladog« i »starog« rukovodstva nacističkog pokreta. »Staro« se rukovodstvo odjednom našlo na slobodi, a »mlade« vođe su se za vrijeme njihova tamnovanja već afirmirali rukovodeći partijom.

U bilješci savjetnika poslanstva Altenburga stoji da je izbio sukob između »starih« i »mladih« zbog toga, što su »stari« vođe smatrali normalnim da opet zauzmu vodeće pozicije u želji da sami rukovode organizacijom, što je prema Altenburgu bilo veoma štetno, jer su austrijske vlasti nastojale svako nejedinstvo unutar stranke pojačati, produbiti i iskoristiti.¹⁴

Hitleru je bilo veoma važno, da se redovi austrijskih nacista konsolidiraju i ojačaju, ali isto tako da privremeno miruju i čekaju njegov znak.

¹⁰ *Edmund Glaise von Horstenau* — austrijski ministar bez portfeuillea od 11. VI do 4. XI 1936; ministar unutrašnjih poslova od 4. XI do 15. II 1938; ministar bez portfeuillea od 16. II do 12. III 1938; vicekancelar u kabinetu Seyss-Inquarta od 12. III 1938.

¹¹ A D A P, 244—245, Berlin-Lankwitz, 29. VIII 1936., br. 163

¹² *Werner Edmond Fritz von Blomberg* — njemački ministar rata i vrhovni komandant oružanih snaga od 1. V 1935 do 4. II 1938.

¹³ A D A P, 249, Berlin, 1. X 1936., br. 166

¹⁴ A D A P, 248, Berlin, 22. IX 1936., br. 165

Međutim, teško je bilo organizaciji — zasnovanoj na militantnim, rušilačkim principima — odjednom prihvatiti potpuno drugačiji vid djelovanja i ponašanja. Mirovanje je naročito teško padalo najaktivnijim nacistima, koji su nakon amnestije preplavili Austriju. Slobodno isticanje nacističkih znakova i slobodno širenje nacističke štampe samo je podgrijavalo nadu u skoroj promjeni režima. Ipak, vrijeme za to nije ni u kom slučaju bilo sazrelo. Zato su direktive austrijskim nacistima bile veoma stroge. U Sporazumu od 11. srpnja Njemačka se obvezala da se neće uplitati u austrijski nacistički pokret, pa su zato austrijskim nacistima bili zabranjeni — pod prijetnjom isključenja iz stranke — bilo kakvi kontakti s njemačkim nacistima. Osim toga, morali su prijavljivati svojoj partijskoj centrali svaki svoj put u Reich kao i njegovu svrhu. U direktivi se u vezi s tim kaže, da je Hitler najstrože naredio nemiješanje, da je nemiješanje životno neophodno za Austrijance i da je to pitanje časti. Austrijancima nije potrebno da od Reicha traže savjet i pomoć, jer će sami postići svoj cilj.¹⁵

To je bila u svakom slučaju i suviše slobodna interpretacija Hitlerova zahtjeva za mirovanjem. Upravo ta tendencija austrijskih nacista da relativno samostalno djeluju bila je kamen spoticanja ne samo unutar same nacističke organizacije, već i u odnosu prema Trećem Reichu i bit će uzrokom mnogih kriznih i napetih situacija u daljnjem razvoju događaja u Austriji.

Početak mjeseca studenog došlo je u Austriji do nestrpljivo očekivane rekonstrukcije kabineta. Papan se požurio da o tome izvijesti Führera, jer iako austrijski tisak nije želio rekonstrukciji pridati veliki značaj, činjenica je, da su iz kabineta — navodio je Papan — uklonjeni svi oni ministri, koji su se u kriznim situacijama naročito neprijateljski odnosili prema Trećem Reichu. Na njihovo mjesto imenovani su simpatizeri Reicha, Ministarstvo unutrašnjih poslova konačno je dobio Glaise, a šef sigurnosne policije postao je također nacistički obojen Odo Neustädter-Stürmer.¹⁶ Njih dvojica će — tvrdio je Papan — moći uspješno surađivati kod provođenja politike zbližavanja Trećem Reichu.

U vezi s tom rekonstrukcijom kabineta Papan je razgovarao i s kancelarom Schuschniggom. Tom je prilikom Schuschnigg potvrdio, da je rekonstrukcija kabineta provedena — naročito što se policije tiče — sa željom da dođe do zbliženja s nacionalnim (nacističkim) elementima. Usprkos toga, Schuschnigg ga je — tvrdio je Papan — još jednom zamolio da prenese Berlinu, da se napredak na tom polju može postići samo postepeno i polako, jer (režimski) *Domovinski front* čini najveće poteškoće.¹⁷

Ali Berlin nije imao razumijevanje za kancelarove probleme oko provođenja Sporazuma od 11. srpnja. Uoči posjeta austrijskog državnog sekretara za vanjske poslove Schmidta Berlinu, njemački je ambasador u Beču s tim u vezi primio dopis od svog ministra vanjskih poslova. Iz njega se vidi da će se u predstojećim razgovorima izvršiti jak pritisak na Schmidta kako bi Austrija — prema mišljenju nadležnih iz Berlina — počela ispunjavati sve svoje obveze iz Sporazuma. Ministerijalni direktor dr Karl Ritter, šef trgovinsko političkog odsjeka njemačkog ministarstva vanjskih poslo-

¹⁵ A D A P, 245—248, Berlin, 10. IX 1936., br. 164

¹⁶ *Odo Neustädter-Stürmer* — austrijski ministar za nacionalnu sigurnost u kabinetu Schuschnigga od 3. XI 1936. do 20. III 1937.

¹⁷ A D A P, 260—262, Beč, 4. XI 1936., br. 171

va, javljao je Papenu, da će njemačka strana voditi privredno-političke razgovore na takav način koji će indirektno pomoći da se prevlada zastoje u dogovorima oko izvršavanja Sporazuma od 11. srpnja. Berlin će nastojati da Austrijanci ne prozru njemačku taktiku, tim više što su nakon rekonstrukcije austrijskog kabineta u ministarstvo financija i trgovine došli novi, prema Reichu pozitivno orijentirani ljudi. Međutim, konstatira Ritter, ukoliko se bude pokazalo da njihov utjecaj, ili utjecaj Schmidta, koji je također sklon Reichu, nije dostatan da se postignu zadovoljavajući rezultati u pregovorima, njemačka strana će austrijskoj indirektno dati do znanja da ne želi biti susretljiva ukoliko i Austrija nije ozbiljno spremna promijeniti svoje trgovinske i političke odnose prema Reichu.¹⁸

Slijedećeg dana 6. studenog, Papen je primio dopis ministrijalnog direktora Ernsta von Weizsäckera u kojem mu javlja da će se sa Schmidtom prvenstveno razgovarati o provedbi Sporazuma od 11. srpnja.¹⁹ Weizsäcker zato traži da se od Schmidta zahtijeva načelna suglasnost o slijedećim pitanjima, koje bi u berlinskim razgovorima trebalo definitivno riješiti. Prvo, dozvola da Nijemci u Austriji smiju nositi stranački simbol i da smiju pozdravljati hitlerovskim pozdravom; drugo, po mogućnosti ukidanje zabrane uvoza njemačkog tiska ili bar ishoditi dozvolu za obostranu razmjenu daljnjih časopisa; treće, veća sloboda kod rasparčavanja knjiga, naročito Führerovog *Mein Kampf-a*; četvrto, reguliranje razmjene prosvjetnih radnika.²⁰

Weizsäcker je podržao i savjetnik poslanstva Altenburg, jer je smatrao da Njemačka ne može biti zadovoljna neodlučnim austrijskim provođenjem dogovora od 11. srpnja.²¹

Osim toga, njemačkom ministarstvu vanjskih poslova stigao je i upit njemačkog ministra financija grofa Lutza Schwerin von Krosigka, da li da se na Austriju izvrši pritisak obustavom njemačkih kredita.²²

Njemački ministar vanjskih poslova Konstantin von Neurath poslao je 12. studenog austrijskoj strani nacrt protokola, koji bi obje strane potpisale prilikom Schmidtova posjeta Berlinu. Protokol je predlagao da se dvije vlade suglase u slijedećem: o zajedničkom stavu prema komunizmu, o suradnji u Podunavlju i o provedbi austrijsko-njemačkog Sporazuma od 11. srpnja. U vezi s trećom točkom protokola dvije vlade su trebale utanačiti položaj Nijemaca u Austriji, međusobne kulturne odnose, zatim zauzeti stav u vezi s razmjenom tiska, emigracijom i dogovoriti se o ekonomskim odnosima.²³ Austrijska vlada se uz neznatne korekture složila s predloženim protokolom.²⁴

¹⁸ A D A P, 262—264, Berlin, 5. XI 1936., br. 172

¹⁹ *Ernst Freier von Weizsäcker* — ministrijalni direktor i rukovodilac političkog odjela ministarstva vanjskih poslova od augusta 1936 do marta 1938.

²⁰ A D A P, 264, Berlin, 6. XI 1936., br. 173

²¹ A D A P, 264—265, Berlin, 9. XI 1936., br. 174

²² A D A P, 265—266, Berlin, 10. XI 1936., br. 175

²³ A D A P, 269—272, Berlin, 12. XI 1936., br. 177

Konstantin von Neurath — ministar Reicha za vanjske poslove od 2. VI 1932 do 4. II 1938; predsjednik tajnog savjeta kabineta od 4. II 1938.

²⁴ A D A P, 273—275, br. 179

Posjet Guido Schmidta Reichu

Hitler je primio Schmidta u audijenciju 19. studenog u 11 sati i 30 minuta. Tom oficijelnom prijemu prethodio je tridesetminutni razgovor Führera i Schmidta u četiri oka. Audijencija je trajala gotovo dva sata. Hitler je kao i obično vodio glavnu riječ. Započeo je izlaganjem o problemima Evrope i o položaju Njemačke. Već na samom početku žestoko se okomio na boljševizam, jer po njegovom mišljenju sadrži agresivne, militantne tendencije. Boljševičkim eksperimentom, njegovi idejni vođe — Židovi — koji kao narod nemaju vlastite povijesne tradicije — tvrdio je Hitler — brutalno su uništili postojeću kulturu i tradiciju. Boljševička ideja želi pokoriti svijet, zato on — Hitler — mnogo ozbiljnije gleda na problem boljševizma od ostalih državnika Evrope, naročito Engleza, koji se osjećaju sigurnim i zbog otočnog položaja Velike Britanije, a najveća opasnost od boljševizma — smatrao je Hitler — prijeti Francuzima.

Što se Srednje Evrope tiče, koja je također ugrožena od boljševizma — nastavio je Hitler — problematične su naročito dvije države: Čehoslovačka i Mađarska. U više navrata — tvrdio je Hitler Schmidtu — pokušao je s Čehoslovačkom uspostaviti podnošljive odnose, ali mu to nije uspjelo. Međutim, naglasio je Hitler, do normalizacije odnosa s Čehoslovačkom može doći samo onda kada tri milijuna sedamsto tisuća Nijemaca — koji žive u Sudetima — prestanu biti građani drugog reda i kada im se daje zaposlenje. Osim toga, Čehoslovačka bi morala prekinuti sve svoje veze sa Sovjetskom Rusijom, s kojom je — zajedno s Francuskom — sklopila pakt. Zbog velike opasnosti koja Njemačkoj prijete od mogućih sovjetskih zračnih baza na češkom teritoriju, Njemačka je izgradila snažnu avijaciju, ali ne zato da bi vodila rat — uvjeravao je Hitler Schmidta — već zato da se ne nađe u situaciji sličnoj onoj iz 1914. g. Nadalje Hitler je savjetovao Schmidtu da Austrija napusti Ligu naroda, jer ona onemogućava sporazumijevanje među narodima. Njemačka je — tvrdio je Hitler — izlaskom iz Lige naroda samo profitirala, jer je ponovno dobila slobodu djelovanja. Zato bi bilo veoma dobro kad bi sve autoritarne države također napustile tu organizaciju. Schmidt se složio s Hitlerom, te je izjavio da austrijska vlada također smatra da je Liga naroda izgubila svoju svrhu, ali da Austrija, kao mala država, mora ostati u toj organizaciji, jer je vezana privrednim vezama i zajmovima. Ali Schmidt je isto tako smatrao, da je dobro da su i neke autoritarne države još uvijek članice Lige naroda, jer tako mogu lakše braniti svoje interese od boljševizma. Usprkos tome, Schmidt je primijetio da će Italija po svemu sudeći uskoro napustiti Ligu naroda. Hitler je savjetovao da u tom slučaju svakako istupe i Austrija i Mađarska.²⁵

Prije samog potpisivanja službenog protokola Schmidt i Neurath su još jednom razgovarali i tom prilikom Neurath je još jednom upozorio Schmidta, da je neophodno potrebno da austrijska vlada još brže i u većem opsegu uključi nacionalne elemente u vladajući aparat. Osim toga, proganjanje članova nacionalsocijalističkog pokreta mora prestati. Njemačka sa svoje strane — tvrdio je Neurath — lojalno, u duhu Sporazuma od 11.

²⁵ ADA P, 281, Berlin, 20. XI 1936., br. 181

srpnja, djeluje na partijske punktove kako u Njemačkoj tako i u Austriji. Međutim, Neurath je upozorio da bi ukoliko nacisti uoče da austrijska strana ne provodi Sporazum u istom duhu, moglo ponovno doći do incidenata i nemira, za koje Njemačka neće snositi odgovornost. Schmidt je na to pokušao uvjeriti Neuratha, da će austrijska vlada poduzeti sve da se postupno ukinu mjere uperene protiv nacionalsocijalista, ali je zamolio za strpljenje, te je podsjetio na već provedenu rekonstrukciju kabineta.

Tijekom toga razgovora došao je do izražaja — uočio je Neurath — strah austrijskih oficijelnih krugova od dinamike nacionalsocijalističkog pokreta kao i Velike Njemačke u cjelini.²⁶

Konačni službeni protokol što su ga potpisali Neurath i Schmidt 21. studenoga 1936. g. utanačivao prema već prijašnjem dogovoru — stav zemalja potpisnica: prvo, prema komunizmu; drugo, prema zajedničkoj suradnji u Podunavlju; treće o provedbi njemačko-austrijskog Sporazuma.²⁷

Odmah po Schmidtovom povratku u Beč, Papen je požurio da Führera obavijesti o dojmovima Schmidta i njegove pratnje. Iz mnogih javnih izjava može se zaključiti — tvrdio je Papen — da su veoma zadovoljni rezultatima svoga posjeta. Schmidt je naročito bio ganut ljubaznim i ljudskim načinom na koji je Hitler s njim prodiskutirao austrijsko pitanje. Führerovo uvjeravanje da njemačko naoružanje nema ofenzivni karakter duboko je dojmilo Schmidta, tim više što je očito očekivao — tvrdio je Papen — da će se u Berlinu suočiti sa zveckanjem oružja. Zato mu je s olakšanjem izmakla primjedba: »U Rimu se mnogo više igraju vatrom nego u Berlinu«! Papen je smatrao da treba pričekati praktične rezultate Sporazuma, ali je izrazio bojazan da je Schmidt stekao krivi dojam uslijed ljubaznog i prijateljskog prijema u Berlinu. Naime, Schuschnigg je, kako je tvrdio ministar Glaise, zadovoljno izjavio, da Berlin niti ne postavlja tako velike unutrašnje-političke zahtjeve kakvih se pribojavao i da je Papen veći nacist od samog Göringa i Hitlera. Kao posljedica takvog shvaćanja već se sada osjeća — tvrdio je Papen — krutost kod provođenja amnestije i prihvaćanja nacionalnih elemenata u vladajući aparat. Zato će on razbiti te iluzije i objasniti kancelaru da susretljivost Berlina počiva samo na prethodnoj obustavi proganjanja austrijskih nacionalnih elemenata, te da bi bila zabluda stvarati bilo kakove drugačije zaključke.²⁸

Događaj, koji je ubrzo uslijedio pokazao je da je Papen bio u pravu. Već 26. studenog Schuschnigg je u Klagenfurtu (Celovcu) održao govor vođama *Domovinskog fronta* u kojem je zauzeo načelni stav prema Sporazumu od 11. srpnja i nacionalsocijalizmu u Austriji. Schuschnigg je energično odbacio bilo kakav utjecaj tog sporazuma na austrijsku unutrašnju politiku, te je konstatirao da *Domovinski front* ima tri protivnika: prvo: komunizam, od kojeg od zaključenja pakta protiv Kominterne ne prijeti akutna opasnost; drugo: nacizam i treće: defetizam u vlastitim redovima.²⁹

Neurath je odmah žestoko reagirao poslavši kancelaru preko Papena poruku, da njegov posjet Beču u svjetlu takvog kancelarovog govora za sada ne dolazi u obzir te je upitao da li se taj govor može shvatiti kao

²⁶ A D A P, 288, Berlin, 21. XI 1936., br. 184

²⁷ A D A P, 284—287, Berlin, 21. XI 1936., br. 182

²⁸ A D A P, 287—190, Beč, 24. XI 1936., br. 185

²⁹ A D A P, 290—291, Beč, 27. XI 1936., br. 186

odgovor na prijateljski prijem koji je austrijskom državnom sekretaru za vanjske poslove bio priređen u Berlinu? Neurath je nadalje pitao da li kancelar stvarno misli da je moguće s jedne strane nastaviti bezobzirnu borbu protiv nacionalsocijalizma u Austriji, a istodobno s druge strane voditi s Reichom zajedničku politiku u vezi s germanskim porijeklom obiju zemalja.³⁰

S obzirom na takvu reakciju Reicha, Schuschnigg je uvidio da je neopodno nekako ublažiti loš dojam što ga je ostavio njegov govor u Klagenfurtu. Za to mu se pružila prilika 29. studenog na prijemu u Schönbrunu, priređenom u čast admirala Miklosa Hortyja, mađarskog regenta, kojom je prilikom dugo razgovarao sa savjetnikom njemačke ambasade u Beču von Steinom.³¹

Von Stein je u tom razgovoru iscrpno izvijestio Berlin. Schuschnigg je naime već na samom početku izjavio kako je sretan da Austrija od 11. srpnja — što se tiče vanjske politike — može ići istim putem kao i Njemačka, te da će se to tako nastaviti sve dok on bude odgovoran za austrijsku politiku. Na Steinovu primjedbu da Berlin ne razumije zašto je nacionalsocijalizam označio kao neprijatelja, kad je dogovoreno da se nacionalni elementi uključe u državni upravni aparat, Schuschnigg je odgovorio da je njegov govor bio namijenjen uskom krugu vođa *Domovinskog fronta*, koji se boje da sada nakon dugogodišnje borbe ne bi morali ustupiti svoja mjesta nacionalnoj opoziciji (nacistima). Schuschnigg je zamolio za razumijevanje, jer se nalazi između dvije vatre: nacionalne opozicije i *Domovinskog fronta*. Tisak je — protivno njegovoj volji — čitavu stvar predimenzionirao. Svoje dobre namjere Schuschnigg je potkrijepio činjenicom, da se u pogledu suradnje s nacionalnim elementima već štošta učinilo, a na von Steinovu primjedbu da je taj proces prilično spor, odgovorio je, da je to zato što je nacionalna opozicija razjedinjena, pa ne zna na koju grupu se treba osloniti. Von Stein nije prihvatio takvo obrazloženje i odgovorio Schuschniggu, da je opće poznata stvar da jedinu stvarno veliku opozicionu grupu vodi kapetan Josef Leopold. Von Stein je također odbacio kao neprihvatljivu Schuschniggovu primjedbu da kapetan Leopold ne bi kao bivši austrijski podoficir bio podoban za ministra, jer kad je u pitanju unutrašnja konsolidacija zemlje, tvrdio je von Stein, potpuno je svejedno iz kojeg socijalnog sloja potjeće čovjek, koji je u stanju osigurati mir. Osim toga, Leopold sâm ne bi ni želio biti ministar, već bi iz krugova svojih suradnika izabrao osobe, koje bi kao ministri bili prihvatljivi i za jednu i za drugu stranu. Schuschnigg je odgovorio — prema von Steinu — da je za katoličku Austriju neprihvatljiva težnja nacionalsocijalista da sami ostvare totalitarnu vlast. Von Stein se opet suprotstavio s tvrdnjom da se u krajnjem slučaju svaka stranka bori za apsolutnu vlast, ali da se Führer složio da austrijski nacisti uđu u koaliciju, te je nadalje izjavio da bi se on na kancelarovom mjestu već odavno upoznao s vođom najjače opozicione grupe, ako već ne iz političkih razloga, onda zato da stekne dojam o samom čovjeku. Nadalje, von Stein je ustvrdio, da su nacionalsocijalisti jedini vjerni saveznici u borbi protiv komunizma, ali je stekao dojam da Schuschnigg potcjenjuje komunističku opasnost.

³⁰ A D A P, 291, Berlin, 28. XI 1936., br. 187

³¹ *Mikos Horthy de Nagybanya* — admiral, posljednji vrhovni komandant austro-ugarske pomorske flote, mađarski regent od marta 1920—1944

I u diskusiji o legitimistima u Austriji, Schuschnigg i von Stein se nisu složili. Schuschnigg je tvrdio da su legitimisti klasa u izumiranju, ali da su s obzirom na svoju vjernost staroj vladalačkoj kući, doduše, nepraktični, ali u svakom slučaju veoma značajni za Austriju iako nemaju odlučujući utjecaj na vlast. Von Stein nije bio tog mišljenja, već je ukazao na podrivačku aktivnost legitimista i u ostalim zemljama — nasljednicama Dvojnje monarhije. Schuschnigg je na to još jednom ponovio da pitanje restauracije Habsburga u Austriji nije aktualno, te je nastavio da se o njegovom stavu prema katoličkoj crkvi u Njemačkoj također šire krivi izvještaji. Schuschnigg je naglasio da se uspješno suprotstavlja dalekosežnim zahtjevima crkve, ali da mora uzeti u obzir da je velika većina austrijskog stanovništva pozitivno katolički orijentirana. Zbog toga bi mu bilo teško otcijepiti se od crkve, iako želi uspostaviti harmonične odnose s Reichom.³²

Schuschnigg je pokušao u vezi svog govora u Klegenfurtu umiriti i Papena, izjavivši da je, dapače, čitav njegov govor bio uperen protiv onih iz *Domovinskog fronta*, koji se svim silama bore protiv pomirenja s Trećim Reichom. Njegova primjedba o »nacizmu« bila je pak — uvjeravao je Papena — namijenjena samo onim članovima nacionalne opozicije, koji se ne mogu pomiriti s činjenicom, da Austrija ostaje nezavisna država.³³

Međutim, vijesti koje su počele stizati iz Austrije u Berlin nisu govorile kancelaru u prilog. Njemačko ministarstvo vanjskih poslova primilo je 18. prosinca od rukovodstva zabranjene austrijske nacističke stranke obavijest o navodno povjerljivim i tajnim direktivama, koje je Bundekanzleramt razaslao austrijskim zemaljskim (pokrajinskim) vlastima. Prema toj obavijesti, glavne direktive austrijske vlade tražile su da se rad Komunističke partije treba samo promatrati bez poduzimanja protumjera, dok nationalsocijaliste treba i kod najmanjeg povoda oštro kažnjavati. Osim toga, tvrdilo je rukovodstvo austrijskih nacista, zahtijeva se da se naredbe ministra unutrašnjih poslova Glaisea u potpunosti ignoriraju.

I u vezi s legitimističkim raspoloženjem u Austriji, koje je toliko brinulo rukovođeće ljude u Trećem Reichu, Pepen je 9. siječnja 1937. godine javljao loše vijesti. Nadvojvoda Otto Habsburški, koji je bio počasni građanin u 1456 austrijskih općina, poslao je novogodišnju poruku u kojoj se — navodio je Papen — kaže, da su »prošla vremena kada smo mogli samo željeti i očekivati. Ono što sada propustimo, vječnost ne može vratiti.« Papen je tvrdio, da se legitimistički pokret sve više uvlači u redove *Domovinskog fronta* i da za to ima punu i javnu podršku vlade³⁴

3

Schuschnigg ne ispunjava očekivanja Berlina

Po svemu sudeći, razvoj događaja u Austriji nije se odvijao onako, kako je to priželjkivao Treći Reich. Austrijski se kancelar očito teško odricao samostalnosti odlučivanja i djelovanja, odnosno suverenih prava svoje

³² A D A P, 295—297, Beč, 30 XI 1936., br. 190

³³ A D A P, 298—299, Beč, 2. XII 1936., br. 191

³⁴ A D A P, 300, Berlin. 18. XII 1936., br. 193

A D A P, 302—303, Beč, 9. I 1937., br. 195

zemlje. Međutim, bilo je veoma teško oduprijeti se stalnim pritiscima i optužbama o neizvršavanju preuzetih obveza. Berlin je drsko i bezobzirno zahtijevao da se iz austrijskih zatvora puste i najteži nacistički prijestupnici. Uspirkos svemu, Schuschnigg je — protivno očekivanjima vodećih ljudi Reicha — uspješno odolijevao i nije bio spreman na takvu »suradnju« koja bi dovela u pitanje austrijski suverenitet, bar ne u bliskoj budućnosti. Upravo zbog toga, da bi se proces zbližavanja dviju zemalja ubrzao, prema njemačkom mišljenju bilo je potrebno još više izolirati Austriju od inozemnih prijatelja, prvenstveno zaštitnice Italije. Berlin se više nije mogao zadovoljavati »kurtoaznim« izjavama Mussolinija, da je Austrija, germanska zemlja. Berlin je trebao čvršće garancije. Te je garancije pokušao iznuditi Herman Göring prilikom svog posjeta Rimu u siječnju 1937. godine.

O tom Göringovom boravku u Rimu i o razgovorima koji su pritom vođeni sastavio je njemački ambasador u Rimu, Hassell, dobar poznavalac talijanskih prilika, opširnu zabilješku prema kazivanju samog Göringa. Hassell je upozorio Göringa, prije njegova razgovora s Mussolinijem, da je Mussolini — iako priznaje neminovnost spajanja Njemačke i Austrije — ipak protiv *Anschlusa* i to prvenstveno iz dva razloga: prvo, bojazni za talijansku granicu na Brenneru; i drugo, iz bojazni od mogućeg njemačkog prodora prema Balkanu, Trstu i Jadranu. Zato je Hassell savjetovao Göringu da o austrijskom problemu govori samo načelno, te da uvjeri talijansku stranu, da *Anschluss* nije aktualan i da Njemačka neće ništa poduzeti bez suglasnosti Rima.

Göringov pokušaj da — u cilju jačanja njemačko-talijanskog prijateljstva i uzajamne pomoći — rasčisti problem Austrije, naišao je kod Mussolinija na veoma hladan prijem. Tek osam dana nakon njihovog prvog razgovora o Austriji, na Göringovo inzistiranje, Mussolini je veoma suzdržano izložio svoje stanovište o tom pitanju. Prema Göringovom kazivanju — Mussolini je izjavio, da s pravne strane ne može uopće raspravljati o promjeni državno-pravnog položaja Austrije, jer je vezan potpisom na Rimskim protokolima. Međutim za njega, Mussolinija, bilo je veoma interesantno saznati, pod kojim je uvjetima Njemačka voljna učvrstiti svoje prijateljstvo s Italijom. Takvu usku suradnju dviju zemalja Mussolini je smatrao neophodnom.

Göring nije baš bio zadovoljan rezultatom tog razgovora, ali je iz te Mussolinijeve izjave zaključio, da će Mussolini, ipak prihvatiti njemačke uvjete prijateljstva, jer ga smatra neophodnim za Italiju.

Nešto više svjetla o tom razgovoru unio je grof Ciano u razgovoru s ambasadorom Hassellom nakon Göringova povratka u Njemačku. Ciano je tumačio Mussolinijevu suzdržanost njegovim dojmom da je *Anschluss* za Njemačku postao akutan. Tek prilikom drugog razgovora s Göringom, Mussolini je promijenio taj svoj prvobitni dojam. Ciano je Hassellu još jednom naglasio, da je Sporazum od 11. srpnja bitan preduvjet za popuštanje napetosti i za sporazumijevanje između Rima i Berlina. Drugim riječima, to znači — formulirao je Ciano — da tek zakapanje ratne sjekire između Beča i Berlina, otvara put prema Rimu. Ali tu svoju izjavu Ciano je odmah ublažio slikovitom konstatacijom da njemačko-talijanski prijateljski odnosi počivaju kao i sve ostale slične kombinacije na više stupova, što znači da

se oni neće srušiti ako se jedan stup odstrani. Hassell je iz toga zaključio, kako Ciano smatra, da Sporazum od 11. srpnja nema značenje vječnog sporazuma, ali da ga se — jer je još važeći — mora poštivati.³⁵

Međutim, kako je vrijeme odmicalo i kako su se razvijali događaji, bilo je sve teže prikrivati prigušeno nezadovoljstvo i međusobna optuživanja, koja su se gomilala i u Beču i u Berlinu. Jedna i druga strana je za to imala — po vlastitom sudu — mnogo razloga.

Naročito nezadovoljstvo izazvalo je kod Berlina spretno izmicanje kancelara Schuschnigga da ilegalnoj austrijskoj NSDAP omogući legalno političko djelovanje. Naime, početkom 1937. g. nastojanja austrijske NSDAP da izađe iz ilegalnosti dospjela su u odlučujuću fazu. Takozvani komitet sedmorice predao je 8. veljače 1937. g. ministru Neustädter-Stürmeru statut novog udruženja Njemačkog socijalnog narodnog saveza u Austriji (Deutschsozialer Volksbund in Oesterreich), koji bi trebao okupljati sve nacionalno (nacistički) orijentirane elemente u Austriji. Uz to je priložio i memorandum za kancelara s potpisom 275 ličnosti iz javnog života sa zahtjevom da se u cilju unutrašnje političke konsolidacije zemlje dozvoli stvaranje tog saveza.

Kancelar Schuschnigg je pristao da se sastane s malim tročlanim komitetom.

Rezultat tih dogovora — prema Papenovu izvještaju Hitleru — bio je taj, da je Schuschnigg priznao izvršni odbor (komitet sedmorice) i obećao da će ostati s njima u kontaktu te ih podržavati u radu. Obećao je, da će nastaviti i s amnestijama preostalih 145 nacista, te da će postepeno ukloniti iz upravnog aparata neke osobe nesklone »nacionalnoj opoziciji«. Schuschnigg je obećao blagonaklonost i prema nekim drugim zahtjevima nacista, ali je inzistirao da sami predlagači — iz navodno formalnog razloga — povuku svoj zahtjev za odobrenje formiranja nove stranke. Schuschnigg je uspio da nacionalna opozicija — iz realnopolitičkih razloga — prizna nezavisnost Austrije i izjavi da neće raditi na njenom rušenju kao i da shodno ustavu iz 1934. g. i zakonu o *Domovinskom frontu* za sada odustaje od namjere da pored *Domovinskog fronta* formira novu stranku. Schuschnigg je na to požurio s amnestijom i oslobodio preostalih 145 nacista, te je obećao da će opozvati šefa policije Salzburga. Ali pitanje, kada će se moći osnovati nova stranka ostalo je — kako je to i odgovaralo Schuschniggu — do daljnega otvoreno.³⁶

Schuschnigg je dokazao svoju umješnost izmicanja i prilikom Neurathovog posjeta Beču 22. i 23. veljače. Po svemu sudeći cilj je Neurathovog posjeta bio da iznudi od austrijske strane čvrste garancije, po mogućnosti pismene, protiv restauracije Habsburgovaca.³⁷ Ali Neurath se morao vratiti u Berlin bez ikakvih konkretnih Schuschniggovih garancija da neće dozvoliti restauraciju Habsburgovca.³⁸

³⁵ A D A P, 310—312, Rim, 16. I 1937., br. 199

A D A P, 316—318, Rim, 30. I 1937., br. 207

A D A P, 318—319, Rim, 30. I 1937., br. 208

³⁶ A D A P, 321—324, Beč, 13. II 1937., br. 210

³⁷ A D A P, 330—332, Beč, 3. III 1937., br. 214

³⁸ A D A P, 326—328, Berlin, 25. II 1937., br. 212

A D A P, 328—330, Berlin, 27. II 1937., br. 213

A D A P, 330—332, Beč, 3. III 1937., br. 214

Neurath je nadalje pokušao izvršiti pritisak na Schuschnigga i u vezi s položajem nacionalsocijalista u Austriji. Schuschnigg je doduše izjavio da želi usku suradnju s Reichom na vanjskopolitičkom, vojnom i privrednom planu, ali ujedno želi sačuvati nezavisnost Austrije. Neurath je pak smatrao, da će biti teško ostvariti takvu suradnju sve dotle, dok u Austriji traju progone nacista. Kao dokaz svoje dobre volje i želje da uklopi nacionalsocijaliste u svoju vladu, Schuschnigg je spomenuo svoje nedavno vođene razgovore s nacionalnom opozicijom, ali je naglasio, da se isto tako ne smije zaboraviti, da je uspomena na ubojstvo Dollfussa još svježija, kao i to, da razmimoilaženja njemačke nacionalsocijalističke vlasti i Katoličke crkve zastrašujuće djeluju na katoličko stanovništvo Austrije.³⁹

Neurath je bio svjestan da Schuschnigg izmiče, ali kako je rekao Papen — Njemačkoj je još bilo u interesu da pomaže Schuschnigga iako joj njegova vlada nije bila simpatična. Papen je smatrao (13. ožujka 1937. g.) da je Schuschnigg ta snaga u austrijskoj vladi, koja želi stvarno pomirenje s nacionalsocijalistima, ali da kod toga nailazi na teškoće kako kod samih nacista, tako i kod *Domovinskog fronta*. Reich mu zato ne bi smio nepotrebno otežavati poziciju. Neophodno je — savjetovao je Papen Führeru — da se *ponovno upozori ilegalna nacistička stranka Austrije, da se o sudbini Austrije neće odlučivati u Austriji samoj, već van nje*, te da je zato dužnost nacista da budu pasivni i da ne ometaju Führerovu evropsku politiku. Pitanje Austrije je — prema Papenu — tako važno zato, jer bi se moglo iskoristiti kao ključ za uništenje Osovine Rim — Berlin. Imajući to u vidu — tvrdio je Papen — gradonačelnik beča Schmitz je najvjerojatnije u suglasnosti s britanskim *Foreign Officeom* predao kancelaru Schuschniggu memorandum u kojem se zahtijeva prekid politike oslona na Njemačku, koja unutrašnjepolitički razdire Austriju. U memorandumu se nadalje traži — prema Papenu — da se svi Austrijanci, uključujući i marksiste, okupe pod zastavom vlade *Domovinskog fronta*, te da se Austrija uz punu podršku Francuske i Velike Britanije privredno osloni na Malu Antantu. Zbog svega toga kao i da se ne oteža Schuschniggov položaj, ministar Glaise nije podnio ostakvu kad je kancelar osobno preuzeo funkciju ministra sigurnosti Neustädter-Stürmera.⁴⁰

Zbog takvog razvoja događaja, u kojem je kancelar Schuschnigg sve teže podnosio pritisak Berlina, a Berlin bio sve nezadovoljniji otporom Beča, obje strane su požurile da potraže podršku kod trećeg, vanjskog faktora: kod Mussolinija. Schuschnigg je 22. travnja posjetio Mussolinija u Veneciji, a ubrzo nakon njegovog posjeta u Italiju je doputovao i Neurath. Iako je austrijski državni sekretar za vanjske poslove Schmidt uvjeravao Papena, da su se razgovori Schuschnigg-Mussolini kretali isključivo u okvirima pakta triju država Rimskih protokola (Italije, Mađarske i Austrije), Papen mu to nije vjerovao. U svom izvještaju Berlinu od 26. svibnja Papen je tu svoju sumnju argumentirao s dva dokumenta Bundeskancleramta, koje je dobio naročito povjerljivim kanalima s molbom da sve ostane u strogoj tajnosti. Dokumenti su bili upućeni austrijskim poslanstvima u Londonu i Rimu.

U prvom dokumentu daje se u kancelarevo ime nalog austrijskom poslaniku u Londonu, da saopći britanskom ministarstvu vanjskih poslova, ka-

³⁹ A D A P, 328—330, Berlin, 27. II 1937., br. 213

⁴⁰ A D A P, 334—336, Berlin, 13. III 1937., br. 216

ko je Austrija samo onda u mogućnosti da svoju politiku više osloni na Veliku Britaniju, Francusku i Malu Antantu, ako joj velike sile prvenstveno Velika Britanija i Francuska, ne samo načelno nego i efektivno garantiraju političku samostalnost i teritorijalni integritet.

Drugi dokument, upućen austrijskom poslanstvu u Rimu je — prema Papenu — još interesantniji, jer nalaže da se talijanska vlast obavijesti, o na žalost, sve većim razilaženjima Austrije i Njemačke u vezi interpretacije Sporazuma od 11. srpnja. Austrija će sa svoje strane učiniti sve — tvrdi se u dokumentu — da ne dođe do još većeg zaoštavanja odnosa i iskoristit će svaku priliku za mogući sporazum. To će biti, doduše, veoma teško zbog stalnog i planskog miješanja njemačke NSDAP u unutrašnjopolitičke poslove Austrije, kao i zbog stalnog zaoštavanja odnosa totalitarizma s Katoličkom crkvom. Zbog svega toga, austrijska vlada je prinuđena — kaže se u dokumentu — upoznati kraljevsku i carsku vladu Italije na mogućnost otkazivanja spomenutog Sporazuma, jer on — zbog teškog kršenja s njemačke strane — predstavlja preveliki teret za austrijsku unutrašnju i vanjsku politiku. Nadalje se saopćava da se Austrija ne može pridružiti njemačkoj politici prema Čehoslovačkoj i da sa žaljenjem konstatira da i talijanska politika u vezi s tim pitanjem pokazuje znatna odstupanja od zacrtane politike Rimskih protokola iz 1934. i 1936. g. Zato austrijska vlada inzistira da talijanska vlada jasno odredi svoju politiku prema zemljama Podunavlja, te da se distancira od njemačke politike prema tom dijelu Evrope.

Iako je austrijski državni sekretar za vanjske poslove Schmidt negirao te upute austrijskim poslanstvima tvrdeći da su falsifikati, tvrdnja da se NSDAP Njemačke miješa u unutrašnje poslove Austrije nije bila bez osnove. Schuschnigg je navodno — prema Papenu predočio Mussoliniju preciznu kartu ilegalnih SA i SS formacija u Austriji, da bi ga informirao o njihovom širenju i financiranju.⁴¹

Još 12. svibnja Papan je javio u Berlin o još jednoj kompromitaciji Reicha. Austrijska je policija — prilikom pretresa kancelarije austrijske nacističke stranke — našla veoma kompromitirajuća pisma i dokumente, koji ukazuju na izravnu vezu austrijskih nacista s nacističkim centrima u Münchenu, što je Sporazumom od 11. srpnja bilo izričito zabranjeno. Nađeni su zapisnici o razgovorima nacionalsocijalističkih vođa Austrije s Führerom i ostalim njemačkim nacističkim vođama, kao i dokazi da je austrijska emigracija u Njemačkoj osigurala sredstva za političku propagandu protiv nekih članova vlade, kao i za neke svoje druge aktivnosti.⁴² Papan je u svom izvještaju o tom slučaju upozorio Hitlera na mogućnost da austrijska strana — koristeći se tim argumentima — pokuša dokazati da se Reich ne drži Sporazuma od 11. srpnja.⁴³

Međutim, usprkos Papanovim sumnjama, Schuschnigg nije kod Mussolinija naišao na toliko razumijevanje koliko je to očekivao. Mussolini je, doduše potvrdio pravo Austrije na vlastitu samostalnost, ali se energično protivio mogućoj restauraciji Habsburgovaca. Osim toga, uvjeravao je Neuratha, čiji je službeni posjet uslijedio nakon Schuschniggova, da je požuri-

⁴¹ A D A P, 346—348, Beč, 26. V 1937., br. 225

Schmidt je demantirao da je ikad dao takve instrukcije ambasadi u Londonu.

⁴² K Himmlerom i Kaltenbrunnerom.

A D A P, 345, Berlin, 12. V 1937., br. 223

⁴³ A D A P, 349—350, Beč, 26. V. 1937., br. 227

vao Schuschnigga, do zadovolji težnje nacionalsocijalista. Schuschnigg se branio, da u tom pogledu nailazi na žestok otpor u krugovima *Domovinskog fronta*. Mussolini je bio već i suviše vezan za Reich, pa je upozorio Schuschnigga, da bi se Italija usprotivila austrijskoj politici, ako bi se ova okrenula bilo Parizu, bilo Pragu.⁴⁴

A kakva je klima u pogledu Austrije bila u Londonu i Parizu, mogao je Schmidt ubrzo ispitati, jer je prisustvovao krunisanju engleskog kralja Geoga VI.

Odmah po svom povratku u Beč, pozvao je Papena da mu ispriča pojedinosti o svom boravku u Londonu u namjeri da ga uvjeri, kako je Austrija ostala lojalna politici Rimskih protokola i Sporazuma od 11. srpnja. Izgleda da Austriji ništa drugo nije ni preostalo, jer je Anthony Eden,⁴⁵ britanski ministar vanjskih poslova, bio — kako je Schmidt izvjestio Papena — neobično zadovoljan što Austrija ne traži nikakve garancije i obveze od Velike Britanije za očuvanje svoje samostalnosti. Edenu je to bilo tako važno zbog toga što se britanska vlada upravo suočavala sa znatnim teškoćama na konferenciji Imperije (Commonweltha). Članice Commonweltha su smatrale da je Velika Britanija preuzela i suviše obveza u Evropi. No, to nije sprečavalo Edena da uvjerava Schmidta kako je austrijsko pitanje od »naročitog interesa« za Veliku Britaniju. Papen ipak nije propustio ozbiljno upozoriti Schmidta na Hitlerovo mišljenje, da austrijska vlada sabotira politiku pomirenja, te da se nešto hitno mora poduzeti, kako ne bi došlo do nepredvidive eksplozije s neizvjesnim ishodom po Austriju. U tom slučaju Schmidt može biti siguran — naglasio je Papen — da se Velika Britanija ne bi aktivno angažirala na strani Austrije, a osim toga Njemačka ne bi nikad dozvolila Velikoj Britaniji da se miješa u evoluciono rješenje srednjeevropskog problema.⁴⁶

U razgovoru sa samim kancelarom Schuschniggom, održanom slijedećeg dana, Papen je bio još oštriji. Upozorio je da Führer — s obzirom na razvoj događaja u Austriji — ozbiljno preispituje da li je u Beču još potreban »njemački ambasador u specijalnoj misiji.« Uspos takvoj dilemi — izvjestio je Papen Schuschnigga u maniri direktnog pritiska — Führer ga je ovlastio — jer mu je veoma stalo do očuvanja mira, da još jednom pokuša utjecati na austrijsku vladu ne bi li počela lojalno izvršavati svoje obaveze. Naravno, dodao je odmah Papen, Führerova dobra volja ima svoje granice, jer neće moći dopustiti da manjina u Austriji izigrava ono što je cijelom njemačkom svijetu sveto. Schuschnigg je na to uzvratio napadom na austrijske nacionaliste (naciste) koji su svojim sve jačim radikalizmom izazvali protureakciju kod *Domovinskog fronta* i kod katoličkih krugova.

Osim toga — nastavio je Schuschnigg — u srpanjskom Sporazumu Reich je priznao austrijski nacionalsocijalizam kao isključivo unutrašnju političku stvar Austrije, a usprkos toga pokušaji da se utječe na austrijski nacionalistički pokret iz Njemačke nisu nikada prestajali, već su se, dapače, intenzivirali. Na Papenovu tvrdnju, da je Führer protiv bilo kakvog kršenja Sporazuma, Schuschnigg je odgovorio da u potpunosti vjeruje Hitleru, ali

⁴⁴ ADA P, 344, Berlin, 8. V 1937., br. 222

⁴⁵ *Anthony Eden* — britanski ministar vanjskih poslova od 22. decembra 1935 do 20. februara 1938.

⁴⁶ ADA P, 346—348, Beč, 26. V 1937., br. 225

da austrijska vlada posjeduje dokumente, koji ukazuju na to da široki nacistički krugovi i njihovi visoki partijski funkcionari računaju na skoru intervenciju njemačkih trupa u Austriji i da požuruju baš takvo rješenje problema. Papen je ponovio, da se za takove izjave nacističkih funkcionara ne može okrivljavati Führer, koji iskreno želi miroljubiv razvoj austrijsko-njemačkih odnosa, ali da se boji da će stalno ugnjetavani i potiskivani radikalizam »nacionalnog« stanovništva dovesti do eksplozije. Na kraju razgovora Schuschnigg je odbacio Papenov prijedlog da u vladu uključi neke naciste, jer kako je to već mogao vidjeti, njih ne priznaje nacionalna opozicija kad jednom uđu u kabinet.

Usprkos tako odlučnom nastupu Schuschnigga, Papen je na kraju svog izvještaja Führeru napomenuo, da su njegova upozorenja ostavila na kancelara dubok dojam, te da treba pričekati da li će Schuschnigg imati hrabrosti da poduzme korake u željenom pravcu.⁴⁷

4

Sporazum Hitler-Mussolini rujna 1937. g.

Međutim, vrijeme je pokazalo da su se službeni Beč i Berlin počeli međusobno sve više udaljavati. Schuschnigg nije gajio iluzije o stvarnoj politici Njemačke prema Austriji, koja nije poštovala princip nemiješanja u austrijske unutrašnje poslove, iako ga je Papen kao diplomatski predstavnik Reicha uporno uvjeravao u suprotno. Papen je dobro poznao pravo stanje stvari i činjenicu da austrijska NSDAP formira svoju politiku ipak gotovo isključivo prema instrukcijama iz Reicha.⁴⁸ Upravo zbog toga je veoma nezgodno odjeknuo sukob između Papena — njemačkog ambasadora u specijalnoj misiji — i rukovodstva austrijske nacističke stranke, koji se zaoštrio početkom lipnja 1937. g.⁴⁹ Papen se tako našao u procjepu otpora, koji je dolazio s dviju strana: oficijalnog Beča i austrijskih nacista. Iz nacističkog tabora kritike su bile upućivane prvenstveno na račun Papena osobno, a ne protiv politike Reicha, čiji je Papen bio predstavnik, iako je to on upravo tako želio prikazati. Papen je optuživan za intrigantstvo, potcjenjivanje rukovodstva austrijske nacističke stranke kao i za ignoriranje i izigravanje svih stranačkih odluka.⁵⁰

Situacija se tako zaoštrila i odnosi Papena i austrijskih nacističkih vođa tako zahladili, da ih je Papen privremeno čak i prekinuo. Međutim, niti na drugoj strani, kod oficijelnog Beča, Papenova politika nije dobivala satisfakciju. Schuschnigg, kao da je predosjećao neposrednu opasnost od agresivnih planova što su se kovali u Berlinu, iako za njih — jer su držani u strogoj tajnosti — nije konkretno znao.

Naime, 24. lipnja njemački je ministar rata Blomberg prezentirao svoje »Upute za jedinstvene ratne pripreme Wehrmachta«. U tim uputama se kon-

⁴⁷ A D A P, 349—350, Beč, 26. V 1937., br. 227

⁴⁸ A D A P, 351—352, Beč, 5. VI 1937., br. 229

⁴⁹ A D A P, 346—348, Beč, 26. V. 1937., br. 225

A D A P, 353, Beč, 8. VI 1937., br. 231

A D A P, 354—355, Beč, 8. VI 1937., br. 232

⁵⁰ isto, str. 354—355

statira, da Njemačka nema namjeru započeti evropski rat, a niti njoj samoj prijete napadi s bilo koje strane. Usprkos tome, zbog nestabilne i nepredvidive svjetske političke situacije, potrebna je stalna spremnost za rat, koji svakog časa može izbiti. Zato Wehrmacht mora biti spreman za rat na dva fronta s težištem na zapadu (operacija »Rot«) i s težištem na jugoistoku (operacija »Grün«).

Operacija »Otto« predviđala je vojnu intervenciju protiv Austrije u slučaju pokušaja restauracije monarhije. Cilj čitave intervencije bio bi da se Austrija oružjem prisili da odustane od moguće restauracije. Plan predviđa prodor trupa sa svih strana u pravcu Beča, te korištenje unutrašnjeg političkog razjedinjenja austrijskog naroda u cilju slamanja svakog otpora. Operacija »Otto« planirana je kao samostalna akcija ili u okviru operacije »Rot«, ali nikako paralelno s operacijom »Grün«. Ukoliko bi politička situacija bila za obje akcije (»Grün« i »Otto«) povoljna u isto vrijeme, tada prednost ima operacija »Grün«, a tek po svršetku ove može se realizirati plan »Otto«, ali Blomberg je predvidio i mogućnost, da se iz operacije »Otto« razvije i operacija »Grün«.

Schuschnigg naravno o svemu tome ništa nije znao, ali ga je sve agresivnije ponašanje i djelovanje Reicha nagnalo, da u kontaktima s predstavnicima drugih zemalja pokuša dobiti bar neke garancije za očuvanje Austrije. Ta Schuschniggova nastojanja nisu prolazila nezapaženo.

Zbog toga je njemačko ministarstvo vanjskih poslova 5. lipnja upoznalo cirkularom sva njemačka diplomatska predstavništva, da postoji opravdana sumnja u lojalnost austrijskog državnog sekretara za vanjske poslove Schmidta, koji je do tada bio smatran čovjekom sklonim Berlinu. Naime, talijanski ambasador u Berlinu Bernardo Attolico dobio je informaciju iz navodno pouzdanih izvora, da se kancelar Schuschnigg preko Schmidta, prilikom njegova posjeta Parizu i Londonu, obratio francuskoj i britanskoj vladi ne bi li ove kod slijedećeg zasjedanja Lige naroda, neovisno od držanja Mađarske, dale izjavu u smislu garancije *status quo* u Podunavlju.⁵¹ Schuschnigg se 27. rujna u Badenu kod Beča sastao i s češkim predsjednikom vlade Milanom Hodžom, što je veoma žestoko napao čitav tisak Reicha. Nikakva uvjerenja Schmidta, da se susret iz čisto kurtoaznih razloga nije mogao izbjeći i da je bio čisto privatnog karaktera nisu pomogla da se ukloni neugodan dojam i nepovjerenje koje su u Berlinu izazvali ti austrijsko-češki kontakti. Da stvar bude gora, susret Hodža-Schuschnigg pao je baš u vrijeme Mussolinijeva boravka u Reichu (od 25. do 29. rujna)⁵²

Mussolinijev posjet Berlinu nije bio popraćen nekakvim spektakularnim sporazumom s Hitlerom, ali su ipak ojačale veze na relaciji Rim — Berlin, jer su dva diktatora učvrstila svoje stavove da njihov savez neće biti uperen protiv ni jedne treće sile, koja neće remetiti mir. Njemačka i Italija će se protiv zajedničkog neprijatelja — Treće internacionale — boriti na defanzivan način, a ujedno će konstruktivno surađivati sa svim evropskim zemljama koje žele mir. Međutim, za Hitlera i Mussolinija bio je mnogo važniji od ovih

⁵¹ A D A P, 353, Berlin, 5. VI 1937., br. 230

⁵² A D A P, 377—379, Beč, 30. IX 1937., br. 254

Dr Milan Hodža — predsjednik čehoslovačke vlade od 6. XI 1935 do 22. IX 1938

općih formulacija dogovor, da se obje zemlje neće približavati Velikoj Britaniji bez prethodnog uzajamnog dogovora, te da će Italija ubuduće imati slobodne ruke na Mediteranu, a Njemačka u Austriji.⁵³

Iako je Mussolini rezultate posjeta pokušao ublažiti u javnosti izjavom da Osovina Rim—Berlin nije uperena protiv trećih država, i da zbog toga ništa nije dogovoreno što bi moglo uznemiriti Austriju ili povrijediti njen suverenitet, francuski ambasador u Berlinu André François — Poncet je odmah po odlasku Mussolinija potražio državnog sekretara Hansa Georga von Machensena.⁵⁴ Poncet se interesirao o sadržaju razgovora Hitler — Mussolini, te je pri tom izjavio da smatra, da ti dogovori ugrožavaju nezavisnost Austrije. Machensen ga je pokušao umiriti tvrdnjom, kako Osovina nije uperena protiv nikoga, pa niti protiv Austrije, ali da njemačka strana nije prešutjela Mussoliniju da nije zadovoljna prilikama u Austriji i ponašanjem austrijske vlade, što ne sluti na normalni razvoj događaja.⁵⁵

I iz Papenovog izvještaja Neurathu od 1. rujna vidljivo je, da sada i on smatra neodrživom politiku austrijske vlade. Papen je naime, čitavo vrijeme nastojao donekle pozitivno prikazati politički razvoj u Austriji, što se u Berlinu trebalo pripisati njegovoj vlastitoj političkoj vještini i utjecaju na bečku vladu. Međutim, u toku višesatnog razgovora, koji je Papen vodio s kancelarom Schuschniggom 31. kolovoza, Papen se definitivno uvjerio da Schuschnigg više nije spreman popuštati i provoditi politiku još tješnjeg približavanja Austrije Trećem Reichu. Ta spoznaja ga je nagnala da digne ruke od Schuschnigga kao kancelara koji će provesti tihi *Anschluss*, odnosno stapanje Austrije u Treći Reich. Zbog toga Papen savjetuje Neurathu, da bi možda bilo dobro kad bi se uz pomoć unutrašnjih i vanjskih faktora izazvao pad Schuschnigga. Kancelarsko mjesto bi tada — smatrao je Papen — najvjerojatnije zauzeo čovjek iz klerikalnih krugova, što bi dovelo do još većeg zaoštavanja političke linije *Domovinskog fronta* i omogućilo promjene, povoljnije za njemačku stranu. Osim toga, moglo bi se utjecati i na predsjednika Wilhelma Miklasa, koji već duže vrijeme kritizira Schuschniggovu politiku, da na mjesto kancelara postavi čovjeka objektivnijeg i manje zagriženog u »austrijsku ideologiju«.⁵⁶ Međutim, usprkos svojim prijedlozima o promjenama u austrijskom kabinetu, Papen je naglasio da smatra jedino evolutivni način austrijskog priključenja Trećem Reichu historijski ispravnim, a nikako nasilni, iako bi zaoštavanje napetosti u Austriji moglo izazvati upravo takvo rješenje.⁵⁷

Sâm Hitler izgleda još nije bio sklon nasilnoj akciji kao jedino mogućem načinu priključenja Austrije. Wilhelm Keppler, Führerov financijski savjetnik, zapisao je 1. listopada da se Führer ne slaže s oštrim Göringovim kursom prema Austriji, te da mu je u instrukcijama pred Mussolinijev posjet Reichu objasnio, da Njemačkoj nije u interesu da austrijsko pitanje eksplodira u dogledno vrijeme, već treba i dalje provoditi taktiku evolutivnog približa-

⁵³ A D A P, 3, Berlin, 30. IX 1937, br. 1

⁵⁴ *Hans Georg von Mackensen* — državni sekretar u ministarstvu za vanjske poslove od 15. IV 1937; ambasador u Rimu od 1. IV 1938 do 8. IX 1943

⁵⁵ A D A P, 7—9, Berlin, 2. X 1937., br. 3

⁵⁶ *Wilhelm Miklas* — Austrijske predsjednik republike od 1928—1938

⁵⁷ A D A P, 374—376, Beč, 1. IX 1937., br. 251

vanja dviju zemalja. Međutim, *važno je stvoriti uvjete da Njemačka bez prepreka intervenira u Austriji ako to situacija u samoj Austriji bude nalagala.*⁵⁸

Taj cilj je postignut prilikom Mussolinijeva posjeta. Mussolini, impresioniran snagom Njemačke, prepustio je Austriju Reichu u zamjenu za slobodu akcije na Mediteranu. Trebalo se još osigurati i od južnog susjeda Austrije — od kraljevine Jugoslavije. U tu je svrhu Neurath u lipnju 1937. g. prilikom svog putovanja po balkanskim zemljama (Bugarska i Rumunjska) posjetio i Beograd, te je u pogledu austrijskog pitanja postigao veoma dobre rezultate. Predsjednik jugoslavenske vlade i ministar vanjskih poslova Milan Stojadinović išao je čak tako daleko, da je Neuratha upitao kakav da stav zauzme u pogledu prijedloga austrijskog ministra vanjskih poslova Schmidta kada bude pozvan u lov u Jugoslaviju.

Čini se, da je Neurath, bar što se Jugoslavije tiče, minirao nastojanja Schuschnigga da boljim i tjesnijim odnosima s Malom Antantom stvori neke garancije za samu Austriju.⁵⁹ Ali nasuprot Stojadinoviću, češki predsjednik vlade Hodža bio je veoma sklon intenziviranju političkih i privrednih veza s Austrijom. Hodža je bio naročito zainteresiran za popuštanje napetosti između Male Antante i Mađarske pri čemu je Austrija mogla pomoći kao zemlja-potpisnica Rimskih protokola. Schuschnigg je dobro procjenio da Italija više *ne može* pružati dovoljnu zaštitu iako je to Mussolini intimno želio. Slabu utjehu su pružala zalaganja talijanskog poslanika u Beču Francesca Salate, da se Sporazum od 11. srpnja provodi po mogućnosti krajnje suzdržano.⁶⁰ Zbog toga je Schuschnigg odlučio da se energičnije suprotstavi svojim političkim protivnicima.

Njemački otpravnik poslova u Beču von Stein pisao je u svom izvještaju ministru vanjskih poslova od 14. listopada, da Schuschnigg i visoki funkcionari *Domovinskog fronta* ističu potrebu za osiguranjem austrijske nezavisnosti, koja bi bila krunisana kao krajnji cilj — restauracijom Habsburgovaca (što se iz tehničkih razloga prešućuje). Tako je von Stein dramatično saopćavao da je kancelar spoznao da je nacionalsocijalizam najopasniji neprijatelj njegovim planovima, pa usprkos pritisku iz Reicha, bezobzirno progoni nacionalsocijaliste i politički i ekonomski. Zato ne prolazi ni jedan dan bez presude nacionalsocijalistima zbog njihove zabranjene političke aktivnosti. Samo snaga ideja i nepokolebljiva vjera u Führera čine da nacionalsocijalistički pokret u Austriji ima još toliko snage, tvrdio je von Stein. U realizaciji svojih planova Schuschnigg koristi *Domovinski front*, koji je pod uspješnim rukovodstvom državnog sekretara Guida Zernatta⁶¹ postao upotrebljiv politički instrumenat.⁶² Stein je na kraju zaključio, da Schuschniggova poli-

⁵⁸ A D A P, 380—381, 1. X 1937, br. 256

Wilhelm Keppler — državni sekretar za naročita pitanja u ministarstvu vanjskih poslova do 19. marta 1938; povjerenik Reicha za Austriju, mart —juni 1938

⁵⁹ A D A P, 383—384, Beč, 7. X 1937., br. 259

A D A P, 392, Rim, 5. XI 1937., br. 268

⁶⁰ A D A P, 383—384, Beč, 7. X 1937., br. 259

⁶¹ *Guido Zernatto* — generalni sekretar austrijskog *Domovinskog fronta*, državni sekretar za specijalne misije u uredu saveznog kancelara od 14. maja 1936; savezni ministar bez portfeuillea u Schuschniggovu kabinetu od 15. februara 1938.

⁶² A D A P, 387—389, Beč, 14. X 1937., br. 263

tika ide za očuvanjem postojećeg stanja u Austriji i da bi se svako poboljšanje u korist »nacionalne opozicije« moglo izboriti *samo* ako se kancelara izloži velikom pritisku.⁶³

5

Hitlerov politički testament i izolacija Austrije

Izgleda da je i kod Hitlera sazrela misao, da u pogledu Austrije poduzme energičnije mjere. Dana 5. studenog pozvao je u svoju kancelariju ministra rata Blomberga, vrhovnog komandanta vojske general-pukovnika Wenera von Fritscha, vrhovnog komandanta ratne mornarice admirala dr Ericha Raedera, vrhovnog zapovjednika zrakoplovstva general-pukovnika Göringa i ministra vanjskih poslova Neuratha. Zapisnik s tog sastanka vodio je Führerov ađutant pukovnik Friedrich Hossbach. Već sam sastav prisutnih ukazivao je da ono što Hitler želi reći ima izuzetnu važnost. Hitler je to potvrdio na samom početku svog izlaganja izjavom da želi iznijeti svoje misli o mogućnostima i nužnostima razvoja njemačkog vanjskopolitičkog položaja. U interesu dugoročnog kontinuiteta njemačke politike Hitler je zamolio prisutne, da u slučaju njegove smrti, to izlaganje shvate kao njegov politički testament.

Započeo je uvodnom konstatacijom, da je cilj njemačke politike sigurnost, očuvanje i povećanje njemačkog naroda (Volksmasse). Za očuvanje tog cilja nezaobilazan je problem životnog prostora, kojeg Nijemci — u usporedbi s ostalim nacijama — nemaju dovoljno. Taj je problem u takvoj mjeri akutan, da je sadašnje stanje neodrživo. Kako budućnost Njemačke ovisi isključivo o životnom prostoru, taj problem treba riješiti u dogledno vrijeme (u roku od jedne do tri generacije). Hitler područje njemačke ekspanzije vidi — za razliku od Francuske i Velike Britanije — u Evropi. Pri tom je *nužna uporaba sile*, jer je iz povijesti vidljivo, da nikad, pa ni danas, nije postojao prostor bez gospodara. *Zato se za Njemačku postavlja pitanje: gdje se može najviše dobiti uz najmanje žrtava.*

Hitler je odredio kao najpovoljnije vrijeme za ostvarenje njemačkih ciljeva period od 1943 do 1945. g. i to iz više razloga. Naoružanje armije, ratne mornarice i zrakoplovstva bi u tom periodu bilo u zenitu i svako odugovlačenje predstavljalo bi opasnost zbog zastarijevanja oružja. Osim toga svijet očekuje udarac od Njemačke i iz godine u godinu se sve više na to priprema. Njemačka zbog toga ne može dulje čekati, već mora iskoristiti najpovoljniji trenutak. Kod toga se mora osigurati opskrba velike armije, izbjeći pad standarda širokog sloja stanovništva, te ostvariti zadane ciljeve prije nego što ostari nacistički pokret pa i sâm Führer.

Vojna akcija prije perioda od 1943. do 1945. godine došla bi samo u obzir kad bi Francuska bila u toj mjeri zauzeta vlastitom političkom krizom, da se njena vojska ne bi mogla angažirati protiv Njemačke. Njemačka bi u tom slučaju riješila češko pitanje. Ista mogućnost bi se pružila, ukoliko bi Francuska bila zauzeta u ratu s nekom trećom silom. *U svakom slučaju, konsta-*

⁶³ A D A P, 389, Beč, 22. X 1937., br. 264

isto, 390, br. 265

isto, 390—391, br. 266, 23. X 1937

tirao je Hitler, Njemačka se u ratnom sukobu mora kao prvo, zbog poboljšanja vojno-političkog položaja, osigurati s boka, tj. istodobno pokoriti Čehoslovačku i Austriju. Hitler je pri tom veoma dobro procjenio, da Velika Britanija zbog svojih teškoća nije sklona da se u Evropi suprotstavlja Njemačkoj, pa je zato već sada potihno otpisala i Čehoslovačku i Austriju. Baš tako nije vjerovao da bi Francuska, koja je u potpunoj ovisnosti o britanskoj pomoći, na svoju ruku poduzela vojne korake protiv Njemačke u cilju zaštite bilo Čehoslovačke, bilo Austrije. Italija također neće reagirati na osvajanje Čehoslovačke, ali što se Austrije tiče, talijanski stav ovisit će o tome da li će u trenutku likvidacije Austrije Duce biti živ ili ne. Hitler je ujedno skrenuo pažnju prisutnih na činjenicu, da se obrambena moć češke oružane sile povećava iz godine u godinu, a da je i austrijska armija na putu konsolidacije.

Njemačka bi pripojenjem Austrije i Čehoslovačke mnogostruko profitirala. Prema Hitlerovoj procjeni to područje bi — usprkos svoje relativno guste naseljenosti — moglo proizvesti hrane za još pet do šest milijuna ljudi uz pretpostavku da se provede prisilno iseljenje od dva milijuna ljudi iz Čehoslovačke i jedan milijun iz Austrije. S vojno-političkog aspekta nova granica bila bi za Njemačku znatno povoljnija, zbog svoje kratkoće i logičnosti, te bi time oslobodila znatne vojne snage Njemačke, koje bi se mogle upotrijebiti u druge svrhe. Hitler nije računao s reakcijom Poljske, kojoj je Rusija bila za vratom, a smatrao je da bi Poljska bila iznenađena i brzinom kojom bi bile zauzete Čehoslovačka i Austrija. Prema Hitleru, bio je malo vjerovatan protuudar same Rusije i to zbog politike Japana.

Mogućnost da se odmah realiziraju njemački planovi, Hitler je predvidio u slučaju da se iz građanskog rata u Španjolskoj razvije širi sukob u koji bi uz Italiju bile izravno upletene i Francuska i Velika Britanija. Situacija bi u tom slučaju mogla sazrijeti — prema Hitleru — u ljeto 1938. g., pa je zato u njemačkom interesu da rat u Španjolskoj potraje i da se Italija u njemu što jače angažira.

Nenaviknut da se njegovim stavovima bilo tko suprotstavlja, Hitler je svršivši s izlaganjem bio neugodno iznenađen naročito teškim protuargumentima Blomberga i Fritscha. Oba generala upozorili su da se nikako ne smije dogoditi da se Francuska i Velika Britanija zajedno angažiraju protiv Njemačke. Prema njihovom mišljenju, Hitlerova je pretpostavka, da će francusko-talijanski rat u potpunosti apsorbirati francusku vojsku, kriva. Blomberg i Fritsch su tvrdili da će Francuska — usprkos eventualnom ratu s Italijom — još uvijek imati premoćnu armiju na francusko-njemačkoj granici. Francuska bi imala i prednost u mobilizaciji, te se može računati s njenim upadom u Rajnsku oblast. Blomberg je naročito naglasio, da današnja njemačka utvrđenja prema zapadu nisu dostatna, a niti su četiri motorizirane divizije predviđene na tom frontu sposobne za pokret. Ne smiju se izgubiti iz vida i naročito jaka utvrđenja na njemačko-češkoj granici, koja su po snazi ravna Maginot-liniji, što bi po mišljenju Blomberga i Fritscha posebno otežalo svaki predviđeni napad.

Usprkos toj bujici argumenata i skepsi samog Neuratha, a vjerojatno i Raedera, Hitler je ostao pri svojim tvrdnjama da Velika Britanija neće intervenirati u vezi s Čehoslovačkom i Austrijom.⁶⁴

⁶⁴ ADAP, 25—32, 5. XI 1937., br. 19

Hitler nije morao dugo čekati da se potvrde njegova predviđanja. Već istog mjeseca, 19. studenog, sastao se u Obersalzburgu s predsjednikom britanskog državnog vijeća i kasnijim ministrom vanjskih poslova Lordom Edwardom Halifaxom.⁶⁵ Cilj Halifaxova posjeta bio je da ispita mogućnost za rješene postojećih problema između Velike Britanije i Njemačke na zadovoljstvo obiju strana. Susret je prije svega imao informativni karakter, ali usprkos toga došlo je do dramatičnih trenutaka, kada se činilo da će razgovori biti prekinuti. O problemu Austrije i Čehoslovačke nije se detaljnije raspravljalo, ali Hitler je saznao ono što je želio. Neurath je o tome poslao brzojav njemačkim ambasadama u Rimu, Londonu, Parizu i Washingtonu. U njoj se kaže, da je Halifax priznao da će vremenom biti neophodno potrebne određene promjene u Evropi. Velika Britanija ne vjeruje da će biti moguće sačuvati *status quo*. U slučajevima, kod kojih će prije ili kasnije doći do promjena, spadaju Danzig, Austrija i Čehoslovačka. Velika Britanija je *samo zainteresirana da se te promjene riješe na miroljubiv način*. Halifax nije dublje zalazio u te probleme, ali takva izjava bila je dovoljna da uvjeri Hitlera da treba samo pronaći dobar način da se domogne tih područja, pa da Velika Britanija, a s njome i Francuska ne interveniraju.⁶⁶

Da bi razbila određene sumnje, koje je posjet Halifaxa Berlinu izazvao kod njene saveznice, Velika Britanija je požurila da u izravnim razgovorima ministara vanjskih poslova Edena i Yvona Delbosa izvijesti Francusku o rezultatima toga posjeta. Izgleda da je Eden u tom uspio, jer je njemački ambasador u Parizu izvijestio da je francuski tisak zadovoljan razgovorima u Londonu. Eden je doduše u svojoj izjavi za britanski tisak o razgovorima s francuskim ministrom težište bacio na jedinstvo gledišta dviju država u vezi mogućeg zajedničkog približavanja Njemačkoj i rješavanja kolonijalnog pitanja. Eden nije ništa spomenuo o razglabanju austrijsko-češkog problema, ali dvojica ministara su, naravno, i o tome razgovarala.⁶⁷

Već 2. prosinca Joachim von Ribbentrop, njemački ambasador u Londonu, javio je Hitleru brzojavom o svom razgovoru s Edenom, koji ga je informirao o posjetu francuskog ministra vanjskih poslova Delbosa.⁶⁸ Eden mu je tom prilikom rekao, da je objasnio Francuzima da je austrijsko pitanje mnogo više talijanski problem nego britanski, te da je Velika Britanija uvidjela, da vremenom mora doći do tjesnije veze između Njemačke i Austrije. Međutim, Velika Britanija želi da se to odigra na miran način. Što se Čehoslovačke tiče, izvijestio je Ribbentrop, britanski stav da valja poboljšati položaj sudetskih Nijemaca naišao je na puno razumijevanje Francuza.⁶⁹

Eden je pozvao i talijanskog ambasadora u Londonu Dina Grandija i informirao ga, da se Velika Britanija i Francuska slažu, da bi u Evropi moglo doći do određenih promjena uz uvjet da se to odigra na miran način. Činjenica je — naglasio je Eden — da su Francuska i Velika Britanija zainteresirane i

⁶⁵ ADAP, 45—56, 20. XI 1937., br. 31

Viscount Edward Halifax — lord predsjednik državnog savjeta od 1937—1938; ministar vanjskih poslova od II 1938 do XII 1940.

⁶⁶ ADAP, 3, Berlin, 22. XI 1937., br. 33

⁶⁷ ADAP, 72—73, Paris, 2. XII 1937., br. 49

⁶⁸ *Joachim von Ribbentrop* — njemački ambasador u Londonu od oktobra 1936; ministar vanjskih poslova od 4. II 1938 do V 1945

⁶⁹ ADAP, 73—74, London, 2. XII 1937., br. 50

da imaju pravo sudjelovati u rješavanju tih problema, ali da ne bi imale ništa protiv kada bi se neka pitanja rješavala i bilateralno između Njemačke i tih zemalja.⁷⁰

Sâm Papen je prilikom svog posjeta Parizu bio iznenađen francuskom popustljivošću i u vezi s kolonijalnim pitanjem i u vezi s evropskim problemima. Francuzi su smatrali kolonijalno pitanje lako rješivim problemom. Smatrali su isto tako, da promjena ili nastavak francuske politike u srednjoj Evropi ovisi o njemačkim željama u Podunavlju. Papenu se činilo veoma interesantnim da ni George Bonnet (francuski ministar financija) ni Camille Chautemps (francuski predsjednik vlade) nisu imali nikakve primjedbe na evoluciono proširenje njemačkog utjecaja u Austriji na temelju srpanjskog Sporazuma, a u Čehoslovačkoj na temelju reorganizacije države na višenacionalnom principu. Zbog toga je Papen stekao dojam, da bi se povjerljivim razgovorima sa sadašnjom francuskom vladom ipak moglo poći korak dalje. Po Papenovu mišljenju bilo bi potpuno dovoljno — što se Austrije tiče — da se prilikom revizije Versailleskog ugovora ukine i famozni član 88 ugovora iz Saint Germaina, naravno, na zahtjev same Austrije i uvijek pod pretpostavkom proširenja njemačkog utjecaja mirnim putem. Papen je tvrdio da je francusko-britansko držanje izvrstan barometar za politiku Ballhausplatz, te se tu mogu očekivati značajni uspjesi u korist Njemačke, ako bi se Quai d'Orsay odlučio da Austrijancima u tom smislu dade dobar savjet. Kako je svima jasno da austrijsko pitanje pobuđuje slab interes u Londonu — Papen je smatrao — da su za Njemačku odlučujući upravo kontakti s Francuskom, te da bi obje strane trebale u izravnim razgovorima izložiti svoj stav.⁷¹

Međutim, istodobno razvoj događaja u samoj Austriji nije ukazivao na tako elegantno rješenje politike austrijsko-njemačkog zblizavanja. Papenov sukob s rukovodstvom austrijske nacističke stranke nije jenjavao, a isto tako Papen nije mogao naći zajednički jezik niti s kancelarom Schuschniggom.⁷²

S tim u vezi javlja Papen Hitleru 21. prosinca, da je kancelaru Schuschniggu i državnom sekretaru za vanjske poslove Schmidtu rekao, kako Njemačka u borbi za svoje mjesto među svjetskim državama treba od Austrije nešto više od samo pasivne potpore. U samoj toj pasivnosti austrijske vanjske politike — tvrdio je Papen — leži već određena negacija, pogotovo što je svaki austrijski vanjskopolitički korak popraćen apelom svjetskim silama za očuvanje njene nezavisnosti. Njemačka — uvjeravao je Papen Schuschnigga i Schmidta — ne želi dirati u austrijsku nezavisnost, ali traži da Austrija savjesno izvršava svoje obveze iz srpanjskog Sporazuma. Osim toga mora Njemačku aktivno pomagati u pogledu španjolskog rata i u borbi protiv boljševizma u paktu protiv Kominterne kao i u vezi s Ligom naroda.⁷³

Međutim, već 8. siječnja 1938. g. Papen je morao javiti njemačkom ministarstvu vanjskih poslova, da je taktički izuzetno povoljan položaj njemačke strane u razilaženjima s austrijskom vladom prilično uzdrman. Naime, Austrijanci su otkrili pokušaj krijumčarenja veće količine nacističkog propagandnog materijala u automobilu Oberbürgermeistera njemačkog grada Passaua.

⁷⁰ A D A P, 81—82, London, 4. XII 1937., br. 59

⁷¹ A D A P, 83—84, Beč, 4. XII 1937., br. 63

⁷² A D A P, 356—359, Beč, 1. VII 1937., br. 233

⁷³ A D A P, 396—398, Beč, 31. XII 1937., br. 273

Austrijski državni sekretar za vanjske poslove Schmidt je taj incident nazvao jednim od najflagrantnijih pokušaja miješanja u austrijske unutrašnje poslove. Zbog toga je Papan smatrao potrebnim da savjetuje ministarstvu da se oficijelna Njemačka ogradi od tog slučaja, kako se on ne bi mogao koristiti na njenu štetu.⁷⁴

Međutim, serija incidenata se nastavlja. Već 27. siječnja Papan javlja svom ministarstvu, da je austrijska policija izvršila pretres glavnog ureda austrijske NSDAP i pri tom uhapsila jednog od vodećih austrijskih nacional-socijalista i člana komiteta sedmorice dr Tavsa. Tom prilikom nađen je dokumenat dr Tavsa u kojem on, zbog nemogućnosti rada sa Schuschniggom, predlaže kao jedino rješenje upad njemačkih trupa u Austriju, formiranje vlade pod kapetanom Leopoldom i provođenje plebiscita.⁷⁵

Njemački otpravnik poslova von Stein smatrao je, da je austrijska vlada već odavno znala kakav se materijal krije u glavnom štabu austrijske NSDAP. Izabravši baš taj trenutak za akciju ona se nada — tvrdio je Stein — da će produbiti razdor u nacionalnoj opoziciji.⁷⁶

Gotovo u isto vrijeme Austrijanci su još jednom na vanjskopolitičkom planu pokušali dobiti garanciju svog suvereniteta. Na konferenciji zemalja Rimskih protokola, koja se od 10. do 12. siječnja održavala u Budimpešti, austrijski predstavnici pokušali su izboriti zajedničku izjavu o nezavisnosti Austrije. Taj njihov pokušaj minirao je talijanski ministar vanjskih poslova Ciano, jer navodno austrijska nezavisnost nije ni s koje strane ugrožena. Ciano se zapravo nije dao navesti na išta, što bi moglo ozlovoljiti Njemačku, jer ona više nije krila da austrijsko pitanje smatra čisto »familijarnim« problemom.⁷⁷

6

Berchtesgadenski sporazum i reakcija Evrope

Svjestan u kakvoj se opasnosti nalazi Austrija, Schuschnigg je pokušao naći novi izlaz iz svojih poteškoća u izravnom sporazumu s nacionalsocijalistima Austrije preko njihovog umjerenog predstavnika: državnog savjetnika Artura Seyss-Inquarta. Prema mišljenju Hitlerova opunomoćenika za privredna pitanja u Austriji dr Kepplera, Schuschnigg se na taj korak odlučio iz tri razloga: prvo, jer je spoznao da sadašnja situacija u Austriji nije održiva; drugo, da ima sve manje mogućnosti da vanjskopolitičkim akcijama izmakne pritisku Reicha (toj spoznaji pridonijeli su — prema Keppleru — neuspjeli pregovori s Čehoslovačkom i Mađarskom o podunavskoj federaciji, a naročito pregovori s jugoslavenskim i mađarskim predsjednikom vlade) i treće, Schuschnigg je ličnost, koja se teško odlučuje pa je njegova politika ovisna o njegovu trenutačnom raspoloženju i volji. Ujedno je Keppler smatrao da je otkriće iz glavnog štaba NSDAP Austrije o nasilnom rješenju austrijskog pitanja ostavilo na Schuschnigga određen dojam.⁷⁸

⁷⁴ A D A P, 401—402, Beč, 8. I 1938., br. 275

⁷⁵ A D A P, 404, Beč, 27. I 1938., br. 279

⁷⁶ A D A P, 405—406, Beč, 29. I 1938., br. 280

⁷⁷ A D A P, 152—155, Berlin, 26. I 1938., br. 107

⁷⁸ A D A P, 410—412, 7. II 1938., br. 285

Seyss-Inquartu se činilo — izvještavao je Keppler — da je situacija povoljna i da za razliku od prijašnjeg iskustva sada stvarno postoji spremnost za koncesije.⁷⁹ Neurath je u tom pogledu bio skeptičan i to s pravom.⁸⁰ Schuschnigg je čak pristao da Seyss-Inquarta postavi za ministra unutrašnjih poslova, ali je odgodio imenovanje s obrazloženjem, da bi to u tom trenutku, kada na ulicama vlada teror nacista značilo da je popustio njihovom pritisku. Zbog toga su Papen i Keppler, da bi izbili Schuschnigggu svaki argument iz ruku, sugerirali Berlinu da se kapetan Leopold i ostali neposlušni vođe NSDAP Austrije povuku u Reich.⁸¹

Međutim, nacionalsocijalistički krugovi u Berlinu imali su drugačije planove. Već sâm dolazak Ribbentropa u siječnju 1938. g. na položaj ministra vanjskih poslova najavio je oštiri, čisto nacistički obojen kurs njemačke vanjske politike. Neurath je doduše postao predsjednikom tajnog savjeta kabineta, ali bez ikakvog stvarnog utjecaja na njemačku vanjsku politiku.

Neurathova je politika doživjela poraz. Keppler je 10. veljače pisao Ribbentropu, kao novom ministru vanjskih poslova, da je smatrao pogrešnom Neurathovu politiku da se putem uskih ekonomskih veza utječe na austrijsku unutrašnju i vanjsku politiku. Keppler je smatrao da je nemoguće na taj način doći do cilja, jer Austrija vodi čisto deflacionističku politiku à la Brünnig, što znači da bi Njemačka mogla štošta uvoziti iz Austrije, ali bi protuisporuka izostala. Naprotiv, uklanjanjem monetarne barijere — smatrao je Keppler — bilo bi višestruko korisno za obje zemlje. Austrijska privreda bi procvjetala, a Njemačkoj bi bilo znatno olakšano, jer Austrija ima u izobilju poljoprivrednih proizvoda, stoke, maslaca i drugog što Njemačka nema. Uz to Njemačkoj je potrebno drvo i električna energija, a Austrija je bogata i šumom i vodenim tokovima. Ujedno bi se i sadašnja austrijska industrija mogla staviti u službu industrije Njemačke.⁸²

Gotovo istodobno sa smjenom u njemačkom ministarstvu vanjskih poslova, pojavile su se glasine iz povjerljivih nacističkih izvora Njemačke i nacističkih krugova same Austrije, da će u ožujku u Austriji doći do državnog udara u kojem će sudjelovati i dio austrijske vojske. Te glasine postale su sve vjerodostojnije, jer su bile popraćene učestalim terorističkim akcijama NSDAP-a Austrije.⁸³ Po Papenovom mišljenju te snage koncentrirane oko kapetana Leopolda, koji i izdaje naredbe za terorističke akcije, žele iskoristiti situaciju u Austriji i izazvati oružanu intervenciju Reicha. Papen je smatrao da se to kosi s interesima i planovima Führera te je i dalje zastupao mišljenje da je mirno rješenje, ipak, najbolje rješenje.⁸⁴

Kako je i sâm Papen poput Neuratha bio — doduše još neoficijelno — opozvan sa svoje funkcije u Beču (4. veljače), činilo se da se njegova želja o mirnom inkorporiranju Austrije u Reich neće ostvariti. Međutim, Papen

⁷⁹ A D A P, 407—408, Berlin, 2. II 1938., br. 282

Dr Artur Seyss-Inquart — državni savjetnik od jula 1937; savezni ministar za unutrašnje poslove u Schuschniggovu kabinetu od 15. februara 1938; austrijske savezni kancelar 12. marta 1938

⁸⁰ isto kao 70: na rubu Kepplerovog izvještaj na mjestu koje govori o spremnosti na koncesije Neurath je svojom rukom dopisao upitnik.

⁸¹ A D A P, 420—421, izvještaj bez datuma, br. 293

⁸² A D A P, 414—415, 10. II 1938., br. 289

⁸³ A D A P, 408—409, Rim, 3. II 1938., br. 283

⁸⁴ A D A P, 409, Beč, 3. II 1938., br. 284

se nije mogao pomiriti, da potihno nestane s političke scene, pa je požurio da se u izravnom razgovoru s Hitlerom izbori i za svoj položaj i za nastavak politike evolutivnog zbliženja dviju zemalja. Na Papenov nagovor, Hitler je pristao da se sastane osobno sa Schuschniggom, ne bi li na taj način riješili sve nesuglasice. Pripreme za taj susret vodile su se u strogoj tajnosti i u Njemačkoj i u Austriji. Schuschnigg je došao u Berchtesgaden 13. veljače u pratnji samo svog državnog sekretara za vanjske poslove Schmidta, dok je Hitler, kao slučajno, pozvao u Berghof i tri generala. Oni su trebali svojom prisutnošću pojačati psihološki pritisak na Schuschnigga i stvoriti dojam da je oružana intervencija samo pitanje časa, ukoliko se odmah ne udovolji svim Hitlerovim zahtjevima. Međutim, Schuschnigg je bio tvrdi orah nego što je Hitler predviđao. Usprkos prijetnjama austrijskoj nezavisnosti i žestokom pritisku Schuschnigg je u prvom naletu, ipak, odbio Hitlerov prijedlog odnosno ultimatum od deset točaka.

Hitler je uz ostalo tražio:

— da se austrijska vlada konzultira s vladom Reicha u svim vanjsko-političkim pitanjima koja se odnose na Austriju i Njemačku; istu bi obvezu preuzela i njemačka strana prema Austriji,

— da austrijska vlada prizna nacionalsocijalizam kao austrijsku stvarnost, koja kao takva može djelovati u okviru *Domovinskog fronta* sve dok djeluje u cilju oživotvorenja nacionalsocijalističke ideje i dok priznaje i poštuje austrijski ustav,

— da Seyss-Inquart postane ministar unutrašnjih poslova s ovlastima u oblasti nacionalne sigurnosti,

— da Schuschnigg provede opću amnestiju svih koji su bili kažnjeni bilo sudski bilo policijski zbog svoje nacionalsocijalističke aktivnosti,

— da se osigura nesmetana provedba sporazuma dviju vlada o novinskoj suradnji i razumijevanju na taj način da se na položaje ministra Eduarda Ludwiga i državnog komesara pukovnika Waltera Adama imenuju novi ljudi,

— da se odnosi između njemačkog i austrijskog *Wehrmachta* osiguraju i učvrste na slijedeći način: a) imenovanjem ministra Glaise von Hostenaua saveznim ministrom oružanih snaga, b) planskom razmjenom (100 oficira), c) redovnim dogovaranjem generalštaba i d) planskim oživljavanjem drugarstva i vojnozanstvenih veza,

— da se izvrše pripreme za izjednačavanje austrijskog privrednog sustava s njemačkim; u tu svrhu da se postavi za ministra financija dr Hans Fischböck.

Vlada Reicha će provesti odgovarajuće mjere kako ne bi došlo do miješanja stranačkih organa Reicha u unutrašnjepolitičke odnose Austrije.⁸⁵

Takvi zahtjevi, koji su išli za tim da nacisti preuzmu kontrolu na vanjskim i unutrašnjim poslovima i policijom, vojskom i financijama te da se udalje s položaja šefovi propagande značili su da bi Austrija, takva kakva je do tada bila, prestala de facto postojati. Zbog toga je Schuschnigg odbio da potpiše obveze koje je nametao Hitlerov ultimatum s obrazloženjem, da ti zahtjevi prekoračuju njegove ovlasti kao kancelara, jer samo predsjednik republike ima pravo amnestirati i imenovati ministre. Kako sva Hitlerova navaljivanja na Schuschnigga nisu urodila plodom, jer je uporno odbijao da

⁸⁵ A D A P, 421—422, Berchtesgaden, 12. II 1938., br. 294

preuzme na sebe obvezu da će nagovoriti predsjednika republike da ratificira »sporazum«, Hitler je tobože hitno k sebi pozvao generale na takav način da se Schuschnigg učinilo da upravo dobivaju direktive u vezi s vojnim upadom u Austriju. Schuschnigg nije ni slutio, da je to sve bio samo jedan od Hitlerovih vješto izvedenih blefova. Potresen, slomljen i uvjeren da je to za dobro Austrije, pristao je da potpiše blago revidirani protokol.

Schuschnigg se obvezao da Seyss-Inquarta uzme u vladu i da mu povjeri oblast nacionalne sigurnosti. Novi protokol ne inzistira na uklanjanju iz ministarstva propagande ministra Ludwiga i saveznog komesara pukovnika Adama, već samo traži da u ministarstvo na odgovarajuće mjesto dođe dr Wilhelm Wolf, koji bi bio garancija za provedbu dogovora dviju vlada u vezi s tiskom. Što se tiče vojske, revidirani protokol traži samo da se general Alfred Jansa zamijeni generalom Franzom Böhmeom. Za dr Fischböcka se traži samo odgovarajući položaj, koji bi mu omogućio da intenzivira privrednu razmjenu dviju zemalja. Sve ostale odredbe ostale su gotovo neizmijenjene. S austrijske strane protokol su potpisali kancelar Schuschnigg i državni sekretar za vanjske poslove Schmidt, a s njemačke strane Hitler i novi ministar vanjskih poslova Ribbentrop.⁸⁶

Ponovno u Beču, Schuschnigg se suočio s energičnim otporom predsjednika Miklasa, koji je — kako je javljao Papen — odbijao da Seyss-Inquarta povjeri ministarstvo unutrašnjih poslova sa svim ovlastima nad policijom.⁸⁷ Međutim, niti njegov otpor nije potrajao dugo, jer se Hitler posužio još jednim blefom: 14. veljače navečer naredio je da se blizu austrijske granice organiziraju lažni manevri, kako bi i samom Miklasu bilo jasno, da Austriji prijeti neposredna opasnost od vojne intervencije ukoliko se ne ispune svi Hitlerovi zahtjevi.

Već 15. veljače Schuschnigg je sastavio novu vladu. Njemački otpravnik poslova von Stein javljao je svom ministarstvu, da je najvažnija karakteristika nove vlade imenovanje Seyss-Inquarta ministrom unutrašnjih poslova sa svim ovlastima nad policijom.

Istodobno s formiranjem nove vlade, proglašena je opća amnestija svih onih koji su se politički ogriješili o zakon do 15. veljače.

U samom *Domovinskom frontu* došlo je do novih imenovanja, a najznačajnije je uključivanje Seyss-Inquarta u uže rukovodstvo *Domovinskog fronta*.

Von Stein je u svom izvještaju primijetio, da je austrijsko stanovništvo u vezi s najnovijim događajima veoma podijeljeno. Krugovi oko *Domovinskog fronta* se boje slabljenja svojih pozicija, dok nacionalsocijalistički orijentirano stanovništvo — tvrdio je von Stein — doduše iskreno pozdravlja nove mjere, ali s obzirom na dotadašnje iskustvo skeptično gleda na daljnji razvoj događaja.

Na kraju svog izvještaja Stein je zaključio da će biti potrebno konsekvantno i strogo nadzirati kako će austrijska vlada provoditi prihvaćene obveze, tim više što — za razliku od Seyss-Inquarta i Schmidta — valja sumnjati u Schuschniggovu dobru volju, koja je jasno došla do izražaja kod manjkave sprovedbe Sporazuma od 11. srpnja. Isto tako se ne može očekivati od

⁸⁶ ADA P, 423—424, protokol od 12. II 1938., br. 295

⁸⁷ ADA P, 426, Beč, 14. II 1938., br. 297

užeg rukovodstva kabineta oko Schuschnigga da će iz vlastitog uvjerenja raditi na približavanju Reichu. Oni će činiti samo ono, što bude zahtijevala trenutna politička situacija. Zbog toga Reich — savjetovao je Stein — treba podržavati svaku inicijativu Seyss-Inquarta i Schmidta, koji imaju interes i razumijevanje za politiku približavanja Austrije Reichu.⁸⁸

Na vijesti o berchtesgadenskim razgovorima i imenovanju nove austrijske vlade Evropa je bila neugodno iznenađena. Talijanski ambasador u Berlinu Bernardo Attolico je uvrijeđen tražio od Ribbentropa objašnjenje zbog čega nije bio prethodno informiran o posjetu Schuschnigga Hitleru. Ribbentrop se izvlačio, kako je sastanak u toj mjeri bio tajan, da je i on sâm tek na licu mjesta o njemu saznao. Međutim, Ribbentrop je usprkos dubokog prijateljstva Njemačke prema Italiji brižno prešutio Attolicu, da je u Berchtesgadenu bio potpisan i protokol.⁸⁹

U Parizu je prema brzopjavi njemačke ambasade na prve vijesti o susretu Schuschnigg-Hitler zahvadao osjećaj nemoći Francuske da se suprotstavi realizaciji politike spajanja dviju germanskih država i to zbog toga, što se sve odigrava putem dogovora na potpuno legalan način. Francuski tisak je gotovo pokopao Austriju, jer smatra da je još jedina garancija austrijske nezavisnosti državni ugovor, koji je *de facto* mrtav i određene veze s Ligom naroda, koja je bespomoćna. U Parizu vlada uvjerenje, da razgovori Delbosa i britanskog ambasadora u Parizu o austrijskom pitanju neće rezultirati intervencijom zapadnih zemalja, jer taj problem pravno ne leži u domeni francusko-britanskih obveza. Općenito se u Parizu vjeruje — izvještavala je njemačka ambasada — da je uspjeh njemačke politike neuspjeh za Mussolinija, koji je morao popustiti u vezi s Austrijom, da bi dobio podršku svoje politike na Mediteranu i u Sjevernoj Africi.⁹⁰

U Londonu je vladala prije svega atmosfera isčekivanja, jer britanski ambasador Henderson nije uspio dobiti nikakve informacije od Ribbentropa. Zato službeni London nije želio pristati da zajedno s Francuskom uloži u Berlinu demarš, već je odlučio da pričuška razvoj događaja i onda zauzme svoj stav.⁹¹ Čekanje je tim više bilo potrebno, jer je informacija o Berchtesgadenskom soprazumu, koju je austrijski poslanik predao 16. veljače Edenu bila i suviše bojažljiva i frizirana, da bi London mogao dobiti sliku o pravom stanju stvari. Iz nje — tako kako je sročena — upravo izbija strah od moguće britanske reakcije, koja bi mogla razbjesniti Hitlera. Austrijska informacija ostavlja dojam, kako je u Berchtesgadenu bez velikih teškoća prevladana teška faza u austrijsko-njemačkim odnosima, te da se novi sporazum oslanja na onaj od 11. srpnja 1936. g. Zbog toga je London odlučio da se drži svoje tradicionalne opreznosti i da čeka daljnje informacije.⁹²

I ambasador Poncet nije u Berlinu bio bolje sreće od svog britanskog kolege Sir Nevila Hendersona. On je 17. veljače potražio Ribbentropa da mu u ime svoje vlade izrazi zabrinutost zbog razvoja austrijskog pitanja, te da dobije objašnjenje da li se Berchtesgadenski dogovor kreće u okviru Spora-

⁸⁸ A D A P, 432—434, Beč, 17. II 1938., br. 36

⁸⁹ A D A P, 425, Berlin, 14. II 1938., br. 296

⁹⁰ A D A P, 430, Paris, 16. II 1938., br. 302

⁹¹ A D A P, 446., London, 17. II 1938., br. 322

A D A P, 437—438, Berlin, 18. II 1938., br. 310

⁹² A D A P, 446, London, 22. II 1938., br. 322

zuma od 11. srpnja 1936. g. Ribbentrop je odmah prešao u protunapad izjavivši da velesila poput Njemačke ne može neprestano mirno trpjeti da Nijemci koji žive do njenih granica budu izloženi nečuvenim postupcima. Njemačka je — nastavio je Ribbentrop — u prošlosti učinila sve da se mirnim putem poboljša njihov položaj, a nastavit će to činiti i u budućnosti. Njemačka neće u obrani interesa i života svojih sunarodnjaka ustuknuti ni od krajnjih konsekvenci, tj. ni od evropskog rata. Na Poncetovo pitanje, da li će Njemačka i u budućnosti poštovati austrijsku nezavisnost, Ribbentrop ga je poput Hendersona uputio na njemačko-austrijski komunique, te ga zamolio da jednom zauvijek primi na znanje, da je daljnji razvoj austrijsko-njemačkih odnosa čisto obiteljsko pitanje, koje se tiče isključivo i samo Njemačke i Austrije. Na kraju je Ribebntrop dodao, da bi za sporazumijevanje Francuske i Njemačke, za koje se uvijek zalagao, bilo dobro, kad Francuska austrijsko pitanje više ne bi spominjala. Poncet se složio da u izvještaju za tisak neće spominjati Austriju, već da će izjaviti da se razgovor vodio o »svim pitanjima evropske politike«.⁹³

Očito nezadovoljan ishodom razgovora s Ribbentropom, Poncet je 23. veljače potražio bivšeg ministra vanjskih poslova a sada predsjednika tajnog savjeta kabineta, Neuratha. Neurath je primijetio, da je Poncet bio vidno deprimiran. Izjavio je čak da se ozbiljno bavi mišlju da se povuče s položaja francuskog ambasadora, jer je iz događaja proteklih tjedana spoznao, da je nemoguće uspostaviti razumijevanje između Francuske i Njemačke.⁹⁴

Raspoloženje oficijelne Francuske nije se razlikovalo od Poncetovog. Njemački ambasador u Parizu je 24. veljače izvještavao ministarstvo da je Berchtesgadenski sporazum u potpunosti iznenadio i teško pogodio Francusku, jer je uzdrmao njen prestiž u Podunavlju. Dapače, smatra se u Parizu — izvještavao je ambasador Johanes von Welczek — da taj sporazum vodi nezadrživom širenju njemačkog utjecaja ne samo u Austriji već u čitavoj Srednjoj Evropi. Osim toga, Francuska je veoma razočarana držanjem Velike Britanije, odnosno predsjednikom vlade Neville Chamberlainom, koji je odbio da u zajedničkom demaršu s Francuskom upozori Njemačku da bi svaka nasilna teritorijalna promjena naišla na odlučujući otpor dviju zemalja. Naročito bolno je u Parizu odjeknula ostavka ministra vanjskih poslova Edena, koji je smatran naročitim prijateljem Francuske, Lige naroda i politike uske suradnje Londona i Pariza. U Parizu se smatra, uočio je Welczek, da je Eden demisionirao upravo zbog austrijskog pitanja, a da je tek drugo po važnosti njegovo neslaganje s britanskom politikom zbliženja s Italijom. Francuska ljevica istodobno gaji nadu, da će Chamberlainova politika doživjeti brodolom, što bi značilo opet povratak Edena. Međutim Welczek je upozoravao da su se — usprkos tome, sto će francuska vlada po svemu sudeći iščekivati i ustrajati u dosadašnjem kursu svoje politike — pojavile prve reakcije na vanjsku politiku. Naime, 22. veljače ministarski savjet je odobrio izvanredne kredite za naoružanje i stvaranje jednog autonomnog financijskog tijela za potrebe obrane zemlje. Ujedno su poduzete druge sveobuhvatne mjere u svim područjima državne obrane. Welczek je smatrao, da je s tim u vezi od značaja i rekonstrukcija vrhovne komande francuskih zračnih snaga. Iako

⁹³ A D A P, 435—436, Berlin, 17. II 1938., br. 308

⁹⁴ A D A P, 174—175, Berlin, 23. II 1938., br. 124

su te mjere bile već i ranije predviđene, vanjskopolitički događaji su — prema mišljenju njemačkog ambasadora — ubrzali njihovu provedbu.⁹⁵

U Parizu su s pravom bili zabrinuti, jer je u samoj Austriji, a napose u Beču, vladalo veliko uznemirenje zbog političkih i privrednih posljedica Berchtesgadenskog sporazuma. Papan se 18. veljače telefonski javio njemačkom ministarstvu vanjskih poslova da bi izvijestio o situaciji u Beču. Prema njegovim riječima Beč je ličio na mravinjak: mnogi Židovi spremaju se na iseljenje, na burzi vlada uzbuđenje, a banke su izložene velikom pritisku kominenata.⁹⁶

Istog dana dr Edmund Veessenmayer javljao je Berlinu da je od 17. veljače primijećeno naročito snažno bježanje kapitala preko austrijske granice što je rezultiralo znatnijim padom austrijskih vrijednosnih papira u Švicarskoj, Londonu i ostaloj Evropi. Velika količina šilinga se ilegalno prebacuje preko granice. Scsuschnigga je u tih par dana nakon Berchtesgadenskog susreta prožeo osjećaj napuštenosti od strane velesila, kao i vijest o nejedinstvu, osipanju i žestokoj borbi svojih vlastitih sljedbenika oko nasljedstva kancelarskog položaja. Židovski krugovi su uvjereni, da je samo pitanje vremena, kada će se Austrija politički i privredno ujediniti s Njemačkom. Istodobno se situacija u austrijskoj ilegalnoj nacističkoj stranci do krajnosti zaoštrila. Zbog toga je bilo neophodno potrebno i ispravno — pisao je Veessenmayer — Leopolda udaljiti iz Austrije i prebaciti u Njemačku. Usprkos tome stižu daljnje vijesti, da nacistička stranka planira — po uputama netom na slobodu puštenog dr Tavsaa — akciju u velikom stilu, kao na primjer razbijanje prozora njemačke ambasade (kao izraz neslaganja s evolucionom politikom, op. L. K.). Čuju se glasovi u užem rukovodstvu stranke, da se čak ni Führer nema prava miješati u austrijske stvari. Cilj je takvih provokativnih akcija — smatrao je Veessenmayer — primorati ministra Seyss-Inquarta na energične mjere tj. hapšenja nacista, kako bi ga se time diskreditiralo i prikazalo izdajicom nacističkog pokreta. Jedina ohrabrujuća vijest iz Austrije — prema Veessenmayeru dolazi iz tabora proletarijata. Primijećeno je u zadnje vrijeme da iz redova radništva sve više ljudi prihvaća nacionalsocijalizam i to iz vlastitog uvjerenja. Zbog toga Veessenmayer zaključuje, da nacionalsocijalizmu u Austriji ne prijete nikakva ozbiljna opasnost od strane »crvenih«.⁹⁷

Uznemiren glasinama koje su počele kružiti Berlinom, kao samom situacijom u Austriji, savjetnik talijanske ambasade grof Massimo Magistrati je 18. veljače posjetio ministerijaldirektora Weizsäckera ne bi li dobio za sve to adekvatno objašnjenje. Magistratija je naročito zanimalo da li ima osnova u glasinama da je dogovor od 12. veljače samo jedna od etapa u lancu dogovora, koji će uslijediti te da će u austrijsku vladu biti uključeni još daljnji nacionalsocijalisti. Weizsäcker je demantirao sve te glasine, ali je dodao u vezi s vojnom suradnjom, da je austrijski šef generalštaba, general Jansa, bio prepreka drugarskoj suradnji dviju armija te da se njemačka strana nada, da će se odlaskom generalna Janse situacija u tom pogledu poboljšati.⁹⁸

⁹⁵ A D A P, 175—177, Paris, 24. II 1938., br. 125

⁹⁶ A D A P, 436—437, Berlin, 18. II 1938., br. 309

⁹⁷ A D A P, 439—441, bez datuma, br. 313

⁹⁸ A D A P, 438, Berlin, 18. II 1938., br. 311

Već slijedećeg dana Weizsäcker je potražio mađarski poslanik, da bi se i on — kao predstavnik zemlje u neposrednom susjedstvu Austrije — informirao o trenutačnoj političkoj situaciji. Tom prilikom on je zamolio da Reich ne shvati tragično negodovanje mađarskih legitimističkih krugova zbog Berchtesgadenskog sporazuma. Oficijelna Mađarska, naravno, — naglasio je Weizsäckeru mađarski poslanik — pozdravlja sporazum Austrije i Njemačke.⁹⁹

Javio se i jugoslavenski predsjednik vlade preko njemačkog poslanika u Beogradu Viktora von Heerena. Stojadinović je molio da se strogo povjerljivo informira njemačko ministarstvo vanjskih poslova, da je Jugoslavija odbila zahtjev francuske vlade da se priključi planiranom zajedničkom protestu protiv pritiska na Austriju i mogućeg *Anschlussa*. Stojadinović je to odbijanje argumentirao time, što se i sama jugoslavenska država bazira na pravu samoodređenja naroda, pa je zato nemoguće da se Jugoslavija izjasni protiv tog načela. Uz to Stojadinović nije vidio **nikakav** povod ili mogućnost, da Jugoslavija protestira protiv dogovora dviju suverenih država, koji se ne kosi s jugoslavenskim interesima.¹⁰⁰

7

Obruč se steže oko Beča

Međutim, evropski duhovi su se još jednom uznemirili kad su o Berchtesgadenskom sporazumu javno progovorili njegovi glavni akteri: Hitler 20. veljače u Kroll-operi u Berlinu, kamo se preselio Reichstag, a Schuschnigg četiri dana kasnije u austrijskom parlamentu. Alarmantno je bilo to, što su oba govora bila iznimno borbena, ali dijametralno suprotna. Hitler je, doduše izjavio da su Schuschnigg i on u Berchtesgadenu pridonijeli evropskom miru, ali je ta konstatacija bila nadjačana optužbom da Austrija zlostavlja germansko stanovništvo. U čitavom svom govoru Hitler nije ni jednom riječju garantirao austrijsku nezavisnost, što su jasno uočili ne samo Schuschnigg već i mnogi zapadnoevropski promatrači.

Schuschnigg se obratio Austrijancima četiri dana kasnije, 24. veljače jednim svojim do tada najnadahnutijim i najborbenijim govorom. Nije više bilo ni traga preplašenom Schuschniggu iz Berchtesgadenu. Kao i Hitler i on se osvrnuo na Berchtesgadenski susret. U Berchtesgadenu, izjavio je Schuschnigg, Austrija se približila krajnje mogućoj granici kod prihvaćenih koncesija. Daljnije koncesije Austrija ne smije činiti. Schuschnigg je naročito naglasio da za Austriju nije rješenje niti nacizam niti socijalizam već samo patriotizam. Austrija će ostati slobodna i za tu slobodu Austrijanci će se boriti do kraja, tvrdio je Schuschnigg i završio svoj govor s borbenim poklicem: »*Rot — Weiss — Rot bis in den Tod!*«

Iz Schuschniggova govora je svima bilo vidljivo, da su on i Schmidt bili izloženi pritisku i prijetnjama i Berchtesgadenu. Zbog toga je istog dana, kada je održan Schuschniggov govor, dojurio Papenu britanski poslanik u Austriji i u prilično dramatičnom razgovoru — kako je Papen izvijestio ministarstvo vanjskih poslova — ustvrdio da je do potpisivanja Berchtesgaden-

⁹⁹ A D A P, 441, Berlin, 1938., br. 314

¹⁰⁰ A D A P, 445, Beograd, 22. II 1938., br. 321

skog sporazuma došlo samo zahvaljujući najžešćem pritisku na Austrijance. Po svemu što je čuo od Britanca, Papen se definitivno uvjerio, da je Eden ipak prvenstveno pao zbog toga, što se želio priključiti francuskom protestu i garanciji austrijskog suvereniteta. Papen je stoga preko Schmidta zamolio da Schuschnigg pod hitno demantira sve priče o brutalnoj sili u Berchtesgadenu, no njegove molbe su ostale bez odjeka. No, usprkos tome Papen je smatrao, da su oštrice — koje je Schuschnigg uputio prema Reichu — umanjile i oslabile sveukupni dojam njegova govora te da vlada opće uvjerenje u austrijskoj vladi, da je Schuschnigg zauzeo taj jako naglašeni pro-austrijski stav samo zato, da bi spasio svoj potpuno uzdrman položaj u *Domovinskom frontu*. Zbog toga — smatra Papen — ne treba suviše tragično prihvatiti sve ono što je Schuschnigg rekao.¹⁰¹

Očito je Papen želio na kraju svoje misije u Beču djelovati umirujuće na obje strane i stvoriti dojam kako se, ipak, sve odvija prema dogovoru. Slijedećeg dana, 25. veljače, Schuschnigg ga je primio u oproštajnu audijenciju. Nakon izmjene uobičajenih ljubaznosti u takvim prilikama, Papen je skrenuo razgovor na Schuschniggov netom održan govor. Papen je predbacio Schuschniggu njegove nepotrebne oštrice uperene protiv Reicha kao i njegovo dramatično zalaganje za navodno ugroženu austrijsku nezavisnost. To je znatno nadjačalo njegove istodobno tople riječi za njemačku misiju u Austriji. Po Papenovom mišljenju upravo je taj Schuschniggov govor izazvao diskusiju u francuskom parlamentu, čime se, na žalost, austrijsko pitanje opet našlo u žarištu evropskih diskusija. Za Njemačku je apsolutno neprihvatljiva austrijska nezavisnost, koja maršira na »francuskim i češkim štakama« pa se lako može dogoditi da netom uspostavljeni mir bude ugrožen — upozoravao je Papen. Schuschnigg se bez uvijanja složio s Papenom, te ga je zamolio, da što prije prenese Ribbentropu da ni on ni bilo koje drugo političko tijelo u Austriji nije dalo povoda za tu francusku debatu, čiji odjeci — po njegovom mišljenju — predstavljaju samo veliku smetnju. Zbog toga je Schuschnigg pristao da na Papenovu molbu objavi članak u službenom *Weiner Zeitung-u* u kojem će problem austrijske nezavisnosti jasno razlučiti od francuskih interesa. Ujedno je Schuschnigg dao upute austrijskom tisku da objavi samo šture izvratke iz francuske parlamentarne debate.

Papen je zatim naveo razgovor na široko rasprostranjeno mišljenje, da je on, kancelar, bio u Berchtesgadenu izložen brutalnom pritisku što nije točno, jer je on sam bio svjedokom da je Schuschnigg uvijek i u svako vrijeme imao svu slobodu u donošenju odluka. Schuschnigg je naprotiv ostao kod konstatacije da je u Berchtesgadenu bio pod jakim psihičkim pritiskom.

Na rastanku je Papen zamolio kancelara, da se ne zavarava idejom da Austrija može sačuvati svoj položaj pomoću evropskih nenjemačkih kombinacija. O austrijskom pitanju odlučivat će se samo u okviru interesa njemačkog naroda. Schuschnigg se — tvrdio je Papen — složio s tom konstatacijom te je izjavio, da će o tome voditi računa.¹⁰²

Već slijedećeg dana po prestanku Papenove misije Hitler je hitno k sebi pozvao Ribbentropa i dr. Kepplera da bi prisustvovali njegovom razgovoru s rukovodstvom austrijske NSDAP, jer je Hitler zajedno s Ribbentropom

¹⁰¹ A D A P, 447, Beč, 24. II 1938., br. 324

¹⁰² A D A P, 449, Beč, 26. II 1938., br. 327

odlučio da odsad Keppler bude njegov osobni predstavnik u Austriji, zadužen da se brine o provedbi Berchtesgadenskog sporazuma.

Kad su se svi sakupili, Hitler je objasnio Austrijancima da stranka u vezi s austrijskim pitanjem mora krenuti drugačijim putem, jer se austrijski problem nikad neće moći riješiti revolucijom. I on sâm odustao je u Njemačkoj od revolucionarnog puta poslije 1923. g. Bez obzira na sve, Hitler je naglasio, da želi da se austrijski problem riješi na evolucionini način. Berchtesgadenski sporazum — smatrao je Hitler — toliko je dalekosežan, da bi sama njegova striktna provedba automatski riješila austrijsko pitanje. Naprotiv, nasilni put — uvjeravao je Hitler prisutne — za sada nije poželjan i treba ga, ako je ikako moguće, izbjeći. Vojna snaga Njemačke je, kako odmiče vrijeme, sve veća, a istodobno su vanjsko-političke opasnosti sve manje. Zbog te promjene političke taktike nacističke stranke, a ne zbog osobne diskriminacije, Hitler je saopćio Austrijancima, da ih opozivlje s njihovih položaja u rukovodstvu austrijske NSDAP, s time da želi da mu i dalje stoje na raspolaganju.¹⁰³

Već 28. veljače, Seyss-Inquart je Keppleru kao osobi zaduženoj za interese Reicha u Austriji, podnio izvještaj o trenutačnoj situaciji u zemlji. Seyss je primijetio da je austrijska javnost mirna i da se nacistička stranka ponaša disciplinirano. Naročito je povoljan veliki priliv radništva u nacistički tabor. Međutim, istodobno u Beču velike sile, naročito Sovjetska Rusija, Francuska, Velika Britanija i Italija ulažu veliki napor kako bi se Berchtesgadenski sporazum sabotirao. Italija je čak poslala u Beč svog bivšeg poslanika Salatu, a na dan svog velikog govora Schuschnigg je veoma dugo razgovarao i sa samim Mussolinijem. I austrijska vlada, tvrdio je Seyss-Inquart, nastoji njega, Seyssa zaobići i sabotirati Sporazum. Tako su različiti lokalni upravni centri izdali naredbu kojom se zabranjuje državnim službenicima nacionalsocijalistička djelatnost. Vlada pomaže marksistički tabor koji želi među radnicima stvoriti raspoloženje protiv Sporazuma, pa se u tu svrhu sakupljaju potpisi za podršku Schuschniggu. Osim toga, pouzdano je utvrđeno — navodi Seyss — da su marksistička i katolička strana, možda uz određenu suglasnost vlade, dijelile radnicima oružje.¹⁰⁴

Tri tjedna od Berchtesgadenskog sporazuma, Evropa je poduzela prve oficijelne političke korake, ali ne u cilju zaštite Austrije, već u cilju stvaranja atmosfere pomirenja s Njemačkom. Iz Francuske su stizale vijesti da će se Francuska doduše boriti za nezavisnost Čehoslovačke, ali da to neće ni pošto učiniti za Austriju. Njemački ambasador u Parizu Welczeck, smatrao je da je potrebno samo izabrati pogodnu formu za priključenje Austrije, pa niti Francuska poput Italije neće reagirati.¹⁰⁵

Velika Britanija je — u želji za pomirenjem — bila još izravnija. Britanski ambasador Henderson je 3. ožujka po nalogu britanskog predsjednika vlade Chamberlaina posjetio Hitlera da ga informira, kako je vlada Njegovog Veličanstva spremna prodiskutirati sve postojeće probleme.

Koliko je Chamberlain bio spreman izići u susret Hitleru i njegovoj politici, bilo je vidljivo iz njegova odgovora poslaniku Donjeg doma parlamenta Arthuru Hendersonu u debati dan ranje. Chamberlainov odgovor na

¹⁰³ A D A P, 443—444, bilješka od 22. II 1938., br. 318

¹⁰⁴ A D A P, 451, bilješka, 28. II 1938., br. 329

¹⁰⁵ A D A P, 187—188, Paris, 1. III 1938., br. 132

poslaničko pitanje o britanskom stavu prema Berchtesgadenskom sporazumu u svakom slučaju je mogao zadovoljiti Hitlera i pomoći mu da pravilno ocijeni težinu britanske ponude, koju mu je prenio ambasador Henderson. Chamberlain je, naime izjavio kako smatra, da se Berchtesgadenski sporazum ne kosi s članom 88 Saint-Germainskog sporazuma, jer se radi samo o tome, da su se dva državnika dogovorila, kako da uklone nesuglasice između svojih dviju zemalja. Sveopća amnestija se isto tako ne može interpretirati kao diktat — smatrao je Chamberlain — jer zahvaća ne samo naciste, već i komuniste i socijaliste. Reorganizacija austrijske vlade se isto ne svodi samo na uključenje Seyss-Inquarta, već i drugih novih ministara. Dapače, Chamberlain je smatrao, da se iz govora Schuschnigga od 24. veljače jasno vidi, da se Austrija ne odriče svoje nezavisnosti. Britanska je vlada, izjavio je Chamberlain, svakako zainteresirana za sve što se zbiva, jer je cilj britanske politike stvoriti atmosferu sigurnosti i povjerenja u Evropi. Ujedno britanska vlada pozdravlja Hitlerovu izjavu u svom govoru od 20. veljače, da je Berchtesgadenski sporazum prošireni Sporazum od 11. srpnja 1936. g., koji — dodao je Chamberlain — u sebi sadrži i njemačku garanciju austrijske nezavisnosti.¹⁰⁶

Jasno je, da je Chamberlain, u svojoj žarkoj želji za mirom i očuvanjem *status quo*, sugerirao sebi i Evropi, da je Hitler bar mislio ono, što je on želio od njega čuti. Međutim nije bilo nikakve sumnje, da u njegovom govoru od 20. veljače o austrijskoj nezavisnosti nije bilo ni riječi, što je moglo biti veoma indikativno.

Kad se Henderson našao pred Hitlerom, odmah je naglasio da govori samo u ime Velike Britanije, koja želi biti sama za sebe na čistu s postojećom situacijom prije nego što započne bilo kakve pregovore s ostalim silama. Osim toga, Henderson se naglasio da Velika Britanija ne želi nikakvu političku trgovinu, već želi stvoriti osnovu za iskrene i srdačne odnose s Njemačkom. Ne potcjenjujući teškoće koje treba prevladati, britanska vlada, ipak, smatra da je trenutak povoljan za pokušaj poboljšanja međusobnih odnosa. Međutim, da bi se to postiglo potrebna je dobra volja objiju strana tj. potrebna je pozitivna suradnja Njemačke. Henderson se zatim osvrnuo na Halifaxov susret s Hitlerom, kada se on, Halifax, složio s mogućnošću određenih promjena u Evropi, ali samo u interesu viših ciljeva. Veliki doprinos miru u Evropi — izjavio je Henderson — bilo bi ograničenje naoružanja i rješenje češkog i austrijskog problema. Britanska vlada smatra — doslovno je prenosio Henderson — da se zadovoljavajuća situacija u Evropi može stvoriti samo onda, ako se provedu takve mjere, koja će vratiti Austriji i Čehoslovačkoj osjećaj povjerenja. Britanska vlada još nije u stanju — nastavio je Henderson — donijeti ispravan sud o posljedicama netom potpisanog sporazuma između Austrije i Njemačke, jer će one prvenstveno ovisiti o tome, na koji će način strane ugovornice ispunjavati preuzete obveze. Zbog toga je britanska vlada još uvijek u dilemi kakav će utjecaj imati taj sporazum u centralnoj Evropi, ali ujedno se ne može previdjeti da su posljednji događaji izazvali zabrinutost u mnogim krugovima, što će neminovno otežati postizanje sveopćeg rješenja.

U vezi s kolonijalnim pitanjem, koje je već i Halifax nabacio, Henderson je izjavio, da je njegova vlada spremna ne samo da preispita taj pro-

¹⁰⁶ A D A P, 453—455., London, 4. III 1938., br. 331

blem, već da konkretno radi na njegovom rješenju. To neće biti lako, jer je od zadnje preraspodjele kolonija prošlo već dvadeset godina, a i britansko javno mnijenje je veoma osjetljivo kad su u pitanju kolonije — izjavio je Henderson. Međutim, Velika Britanija ima plan o organizaciji nove kolonijalne uprave u dijelu Afrike, koji otprilike obuhvaća bazen Konga. Po tom planu, sve zemlje koje bi došle u obzir da na tom području vrše kolonijalnu upravu morale bi se pridržavati određenih principa u cilju općeg dobra tj. pristali na primjer na demilitarizaciju, slobodnu trgovinu i slobodu prometa kao i voditi brigu za domoroce.

Na kraju svog izlaganja Henderson je Hitleru postavio dva konkretna pitanja; prvo: da li je Njemačka načelno spremna sudjelovati u takvom novom kolonijalnom režimu kojeg predlaže Velika Britanija i drugo: na koji način je Njemačka spremna pridonijeti sveopćem miru i sigurnosti u Evropi?

Iz svega što je tom prilikom čuo od Hendersona, Hitler je mogao zaključiti nekoliko stvari; prvo: da Velika Britanija želi mir; drugo: da se za taj mir u Evropi ne želi boriti, već ga želi kupiti i to teritorijama u Africi, koji samo manjim dijelom spadaju pod britansku upravu; treće: da Velika Britanija još uvijek trguje s pozicije supersile, tj. želi dobiti mnogo, a platiti malo.

Hitlerov odgovor je zato bio veoma oštar. Upozorio je Hendersona, da Njemačka kod reguliranja svojih odnosa s nacionalno srodnim državama ili s državama s velikom njemačkom manjinom, neće trpjeti miješanje sa strane, isto tako kao što ni samoj Njemačkoj ne pada na pamet da se miješa u englesko-irske odnose. Neodrživo je, prema Hitleru, da principi slobode nacija i demokratska prava ne vrijede kada se radi o poboljšanju položaja Nijemaca u Austriji. Austrijske Nijemce — tvrdio je Hitler — tlači vlada, koja nije poput njemačke vlade formirana na legalan način i koja ima podršku samo 15 posto svog stanovništva. Takva situacija je na dulji vremenski period neodrživa te ukoliko će se Velika Britanija i dalje suprotstavljati njemačkom nastojanju da postigne pravedno i razumno rješenje tih problema, doći će trenutak — zaprijetio je Hitler — kada će se trebati boriti. Prema tome zaključio je Hitler — o Francuskoj i Velikoj Britaniji ovisi sudbina Evrope, a ne o Njemačkoj, jer one miniraju i sprečavaju provedbu Berchtesgadenskog sporazuma, kojim je on, Führer, na miran način želio olakšati položaj Nijemaca u Austriji. Na kraju krajeva, da bi se postiglo zadovoljavajuće rješenje — izjavio je Hitler — bit će potrebno pitati sâm austrijski narod za njegove želje, a u Čehoslovačkoj osigurati Nijemcima mogućnost autonomnog, kulturnog i drugog razvoja. Na Hendersonovo pitanje da li to znači da Njemačka želi plebiscit u Austriji, Hitler je neodređeno odgovorio da se zahtijeva da na evolucionini način budu osigurani pravedni interesi njemačkih Austrijanaca, te da prestane njihovo ugnjetavanje.

Da bi umirio Hendersona, Hitler je izjavio, da se Velika Britanija ne mora bojati nikakvih smetnji od strane Njemačke, koja se neće miješati u stvari Britanske imperije, iako Velika Britanija negativno reagira kad se Njemačka trudi riješiti svoje probleme.

Ni s britanskom kolonijalnom ponudom, Henderson nije bio bolje sreće. Hitler je izjavio, da Njemačku naravno interesira što će se dogoditi s njemačkim bivšim kolonijama, ali, upitao je Hitler, zar umjesto komplicira-

nog novog sistema raspodjele centralnoafričkog teritorija ne bi bilo najjednostavnije i najnormalnije da se pitanje dodjele kolonijalnog područja Njemačkoj riješi na taj način, da joj se jednostavno vrate njene bivše kolonije? Prema tome, preduvjet je za njemačku suradnju na novom kolonijalnom režimu povratak svih zakonski stečenih, a mirovnim ugovorom oduzetih prijašnjih kolonija. Njemačka ne želi — naglasio je Hitler — opterećivati s rješanjem svog kolonijalnog pitanja one zemlje, kojih se taj problem ne tiče, npr. Portugal i Belgiju, ali s obzirom da on, Führer, smatra da kolonijalno pitanje nije dovoljno sazrelo da bi se moglo donijeti adekvatno rješenje. Njemačka neće za sada inzistirati da se to pitanje riješi.

Tim odgovorom Hitler je isključio svaku mogućnost nagodbe pa se Henderson našao ponukan da izjavi, kako u pogledu evropskih problema Chamberlain može samo onda nešto učiniti, ako i Njemačka dade svoj doprinos za njihovo rješenje. Hitlerova reakcija na tu konstataciju teško da je mogla ostaviti ikakve iluzije o njegovoj spremnosti za suradnju na britanski način. Henderson je morao primiti k znanju, da Hitler Berchtesgadenski sporazum smatra svojim doprinosom evropskoj stvari, ali da će usprkos toga Njemačka munjevito reagirati i neće ostati neutralna ukoliko bi unutar Austrije ili Čehoslovačke izbile eksplozije. Nakon toga Hendersonu nije preostalo ništa drugo, nego da pokuša rekapitulirati rezultate razgovora, te je u dobroj nadi zaključio da će — ukoliko se u Čehoslovačkoj i Austriji nastavi s ugnjetavanjem Nijemaca — doći do eksplozije, ali ako se Nijemcima osigura puna ravnopravnost do konflikta ipak neće doći.¹⁰⁷

Uvjeren da od Francuske i Velike Britanije ne prijete nikakva opasnost, Hitler je već slijedećeg dana nakon razgovora s Hendersonom poslao Kepplera s novim zahtjevima u Beč. Keppler se odmah 4. ožujka sastao s austrijskim ministrom vanjskih poslova Schmidtom. Upozorio ga je, da je nedopustivo, da se komunisti naoružavaju i sistematski uključuju u *Domovinski front*. Tražio je zatim, da se ukine zabrana na *Völkischer Beobachter* te je prigovorio provedbi reorganizacije vlade kancelara Schuschnigga. Ukazao je, osim toga, i na nezadovoljstvo, koje je izazvao kancelarov govor od 24. veljače. Keppler je imao još mnoge primjedbe na provedbu Berchtesgadenskog sporazuma u pogledu austrijskih ekonomskih odnosa i ekonomske politike. Upozorio je na bježanje kapitala iz zemlje te na nedostatnost mjera, koje austrijska vlada poduzima da bi to spriječila. Keppler je bio krajnje nezadovoljan rezultatima tog razgovora jer Schmidt — tvrdio je Keppler — kao i obično nije bio spreman snositi odgovornost za bilo kakve odluke.¹⁰⁸

Slijedećeg dana Kepplera je veoma nevoljko primio sâm kancelar. Sastanak sa Schuschniggom započeo je veoma burno. Schuschnigg je još uvijek bio dosta ljut zbog pritisaka, kojima je bio izložen u Berchtesgadenu. Tim je oštrija bila njegova reakcija na nove Hitlerove zahtjeve. Ljutit, Schuschnigg je izjavio da je spreman na borbu iako je uvjeren, da je Njemačka dovoljno snažna da pregazi Austriju. Keppler ga je umirivao i uvjeravao da je 12-ti veljače bio nužnost, da bi kasnije, kad se realiziraju sve težnje, obje strane mogle biti zadovoljne. Keppler je nadovezao, da je nužno legalizirati nacionalsocijalistički pokret u Austriji, jer zabrana nije uništila nacizam već naprotiv, čini taj pokret još borbenijim i radikalnijim, što vodi samo do za-

¹⁰⁷ A D A P, 195—196, br. 137

¹⁰⁸ A D A P, 456—457, Beč, 4. III 1938., br. 333

oštravanja situacije u Austriji. Zbog toga je Führer — nastavio je Keppler — velikodušno na vlastitu inicijativu — smijenio staro rukovodstvo austrijske NSDAP i doveo na kormilo nove ljude, koji su spremni da rade u pravcu evolucionog zblizenja dviju zemalja.

Kako je razgovor trajao, tako je i atmosfera postajala sve podnošljivija, pa je Schuschnigg — navodio je Keppler — pomirljivo izjavio, kako se i on nada da će moći surađivati s novim rukovodstvom nacističke stranke. Ujedno je Schuschnigg izjavio da smatra potpuno ispravnim da se kroz jedan dulji period stvori veliki njemački Reich, međutim, o duljini tog perioda mišljenja se razilaze. Nadalje, Schuschnigg se odlučno ogradio od glasnina o švercu oružja, dijeljenju oružja radnicima i primanju komunista u *Domovinski front*, te je obećao da će pokrenuti istragu o tim stvarima.

Sve u svemu, zaključio je Keppler, razgovor je počeo veoma burno, a završio u potpuno pomirljivom tonu. Iz toga je Keppler zaključio da Schuschnigg ni pod koju cijenu ne podnosi pritisak, ali je spreman — uz razuman tretman od strane Reicha — u velikoj mjeri slijediti njegovu politiku, ukoliko mu se omogući da pri tome ne gubi svoj prestiž. Što se tiče provedbe Berchtesgadenskog sporazuma, Keppler smatra da se u Schuschniggovu lojalnost ne treba sumnjati.¹⁰⁹

Za vrijeme svog kratkog boravka u Beču (od 3 do 6. ožujka) Keppler je uočio da se nacistička stranka Austrije pod novim rukovodstvom u potpunosti konsolidirala. Keppler je čak stekao dojam da je ponovno borbena i disciplinirana, pa može biti korištena u političkim borbama. Uspješno se uklopila u *Domovinski front*, koji se zato sada naziva: *Novi domovinski front*. Nationalsocijalističke demonstracije imaju pet do deset puta više sudionika nego demonstracije u korist starog režima. Nationalsocijalistički pokret najviše uspjeha ima u Grazu — zabilježio je Keppler — gdje se 80 posto stanovništva izjašnjava za nacizam. U Grazu je čak došlo do velikog bratimljenja vojske i policije s nacistima, pa se može očekivati, ukoliko se ta tendencija nastavi kao i inkorporacija nacista u te strukture, da više neće biti moguće uperiti vojsku i policiju protiv nacističke stranke. Navodno su nacionalsocijalizmu pristupili mnogi iz radničkih slojeva, ali nasuprot tome komunisti, sindikat i radikalno krilo *Domovinskog fronta* pokušavaju zajednički stvoriti Narodni front — primijetio je Keppler. Mnogi političari se sada žele priključiti nacistima. Međutim, protiv nacista je još uvijek konsekventno gradonačelnik Beča Schmitz, a i predsjednik republike Miklas se čitava tri dana borio dok nije dao svoj potpis na imenovanje dr Jurya za državnog savjetnika. Interesantno je — napisao je na kraju svog izvještaja Keppler — da se Schuschnigg do sada još nije usudio pokazati članovima kabineta integralni Berchtesgadenski protokol.¹¹⁰

Upravo taj snažni polet nacionalsocijalista, koji je opisao Keppler, zabrinuo je Schuschnigga. Policija je svoju lojalnost Seyss-Inquartu dokazivala prisutnošću u sukobima austrijskih patriota i nacista. Schuschnigg je mogao računati samo još na vojsku. Svjestan da takva situacija, koja je već pomalo ličila na neobjavljeni građanski rat, ne može dulje potrajati, Schuschnigg rastrgan između uvjerenja da vodi politiku u interesu Austrijanaca i stalnih

¹⁰⁹ A D A P, 458—459, Beč, 5. III 1938., br. 334

¹¹⁰ A D A P, 458—459, Beč, III 1938., br. 335

optužbi od strane Reicha, odlučio se za radikalnan politički korak: da putem plebiscita riješi dilemu da li austrijski narod stvarno želi, kako je to tvrdio Berlin, ujedinjenje s Reichom ili želi i dalje živjeti u nezavisnoj Austriji.

8

Agonija

Međutim, baš u vrijeme kad su se u Austriji donosile tako važne odluke, njemački ministar vanjskih poslova Ribbentrop boravio je u Londonu u svom oproštajnom posjetu kao bivši tamošnji njemački ambasador. Zbog toga je u Londonu i zatekla vijest da je Schuschnigg zakazao plebiscit za 13. ožujka s pitanjem da li Austrijanci žele katoličku, nezavisnu, postojanu i autoritarnu Austriju. Hitler je na to odmah 9. ožujka posebnim avionom poslao Kepplera u Beč da spriječi plebiscit, a ukoliko to ne bi bilo moguće, da bar izbori da se u upitnik doda pitanje i o *Anschlussu* — javljao je Ribbentropu u London ministarjanli direktora Weizsäcker.¹¹¹ Informacija, koju je Ribbentrop dobio od državnog sekretara Mackensena govorila je o mogućem izigravanju nacista kod plebiscita te o *ad hoc* pomicanju starosne granice glasača od 20 na 24 godine.¹¹²

Istog dana kad je dobio te vijesti o Austriji, Ribbentropa je primio britanski ministar vanjskih poslova Lord Halifax. Halifax je izrazio žaljenje i razočaranje svoje vlade što njeno pomirljivo i konstruktivno nastojanje da se riješe neki problemi nije kod Hitlera naišlo na dobar prijem. Halifax je naglasio — da ne bi bilo zabune — da se kolonijalno pitanje ne može riješiti nezavisno od ostalih evropskih problema. Niti sadašnja niti bilo koja druga britanska vlada neće riješiti pitanje kolonija, a da se istodobno ne rješavaju i druga pitanja. Ribbentrop je podsjetio na njemački stav, da se s mogućnošću vraćanja njemačkih kolonija ne može trgovati. Halifax se s time složio, ali je još jednom naglasio, da bi se i druga pitanja trebala riješiti. Tako je britanska vlada zainteresirana i za češko i za austrijsko pitanje prvenstveno zbog mogućih posljedica koje bi se iz tih problema mogle izroditi. Britanska vlada priznaje — tvrdio je Halifax — važnost koju za Njemačku ima položaj njenih sunarodnjaka u Austriji i Čehoslovačkoj, pa će zbog toga London u sadašnjoj situaciji kao i u budućnosti uložiti sav svoj mjerne kako bi se izbjeglo nasilje, jer kad bi došlo do eksplozije nitko utjecaj da bi se te teškoće prevladale mirnim putem. Zbog toga će za očuvanje mira biti naročito važno što će Njemačka učiniti u vezi s predstojećim plebiscitom u Austriji. Austrija, smatrao je Halifax, u sebi skriva iskru koja bi lagano mogla prouzrokovati eksploziju, a kada bi zbog Austrije i Čehoslovačke izbio rat, mnoge zemlje bi bile uvučene u taj sukob i ne može se predvidjeti tko bi ostao po strani.

Ribbentrop je branio svoje stanovište tvrdnjom, da je Schuschniggov plebiscit prijevara i da ne može predstavljati pravu želju naroda. Radi se prije svega — tvrdio je Ribbentrop — o odnosu Njemačke i Austrije i to ne u formalno-pravnom smislu, već kao historijskom pitanju njemačkog naroda, koje se ne može riješiti lažnim internim glasanjem. Stvarna želja au-

¹¹¹ A D A P, 460, Berlin, 9. III 1938., br. 339

¹¹² A D A P, 461, Berlin, 10. III 1938., br. 340

strijskog naroda došla je do izražaja već 1921. g. kad se stanovništvo Tiro-
la, Salzburga i drugih dijelova Austrije gotovo jednoglasno izjasnilo za *An-
schluss*. Usprkos toga, Halifax je naglasio, da polaže najveću važnost na to,
da se plebiscit provede bez miješanja i zastrašivanja sa strane, te je izra-
zio nadu da i njemačka vlada dijeli to njegovo mišljenje pa će poduzeti
sve, kako nacisti u Austriji nebi ometali mirno odvijanje plebiscita. Britan-
ska vlada smatra — izjavio je Halifax da je od najveće važnosti poduzeti sve
mjere kako bi se izbjeglo nasilje, jer kad bi došlo do eksplozije nitko
ne može predvidjeti što će ona sve zahvatiti. Sâm Halifax je izjavio, da osob-
no ne drži mnogo do plebiscita, ali da smatra da je nemoguće, sve dok po-
stoje normalni odnosi između dviju zemalja, odgovoriti ili spriječiti jednog
državnog poglavara da provede plebiscit. Ribbentrop je na to primijetio, da
taj plebiscit nije ništa drugo no pokušaj manjine, koja za sobom ima 20 po-
sto austrijskog stanovništva, da nametne nepovoljno rješenje većini od 80
posto. U tom slučaju, zaključio je Halifax, treba samo prepustiti da se sve
odvija svojim prirodnim tokom, jer će na taj način događaji sami od sebe
dovesti do pravednog rješenja. Zbog toga bi — smatrao je Halifax — poku-
šaj njemačke vlade da se umiješa u tu opasnu i napetu situaciju mogao biti
samo štetan.¹¹³

Iz svega što je čuo od britanskog ministra vanjskih poslova, Ribbentrop
je zaključio, da je Velikoj Britaniji još uvijek najvažnije dobiti na vremenu,
kako bi izvršila svoj plan naoružanja. To je stvarni razlog (a i britansko tra-
dicionalno izbjegavanje konflikata) — smatrao je Ribbentrop — zašto sadaš-
nja britanska vlada želi pošto-poto izbjeći rat. Britansko javno mnijenje želi
mir i Chamberlain na tom polju mora postići uspjehe ako ne želi da padne
njegova vlada. Prema tome, Njemačkoj je u interesu — smatrao je Ribben-
trop — da Chamberlain ostane na kormilu britanske vlade. Shodno toj brit-
tanskoj političkoj orijentaciji, Ribbentrop je bio uvjeren, da Velika Britanija
u vezi s Austrijom neće sama poduzeti nikakve korake, već će, dapače, po-
kušati umiriti i svoje saveznike. Naravno, britansko bi se držanje radikalno
promijenilo, kada bi austrijsko pitanje preraslo u internacionalni sukob u ko-
ji bi bila uvučena i Francuska. Međutim, po Ribbentropovu mišljenju, opas-
nost ne prijete ni od Francuske. Francuska neće — tvrdio je Ribbentrop —
ući u rat zbog Austrije, a baš tako ni Italija, pogotovo ako bi se austrijsko
pitanje riješilo u najkraće vrijeme. Svako odugovlačenje ili dugoročnija na-
silna akcija bi — prema Ribbentropu — mogla izazvati komplikacije. Zbog
toga je neobično važno, kakvu će formulu Njemačka upotrijebiti za minira-
nje Austrije i u pravnom i u faktučnom smislu. Po Ribbentropovu mišljenju
to ne bi trebalo biti teško za Njemačku, jer se sâm Schuschnigg pobrinuo,
da Njemačku opskrbi s mnoštvom argumenata, koji opravdaju njeno mije-
šanje u austrijske prilike.¹¹⁴

U međuvremenu, vijesti, koje su stizale iz Austrije govore su da je ob-
java plebiscita iznenadila ne samo Berlin, već i same Austrijance. Njemački
otpravnik poslova u Beču von Stein javljao je, da je plebiscit objavljen —
prema informaciji koju je dobio od Schmidta — po osobnoj želji samog
kancelara, koji se o svemu konzultirao samo s najužim krugom svojih su-
radnika. Zbog toga je objava iznenadila i većinu članova vlade. Schmidt je

¹¹³ A D A P, 207—211, 10. III 1938., br. 145

¹¹⁴ A D A P, 217—218, London, 10. III 1938., br. 146

ujedno informirao Steina, da Schuschnigg smatra plebiscit čisto unutrašnjom političkom stvari Austrije. Stein je konstatirao, da sama objava plebiscita samo nekoliko dana prije njegovog održavanja već govori sama po sebi da se želi falsificirati rezultat. Indikativno je i to da je tek 11. ožujka objavljeno da će glasačima stajati na raspolaganju pored listića s otisnutim »DA« i listić s »NE«, ali se još uvijek sa sigurnošću ne može reći, da će ti negativni glasački listići biti važeći. Stein ujedno navodi da austrijski pravnici gotovo jednoglasno smatraju, da se objava plebiscita kosi s Ustavom iz 1934. g., koji u članu 65 izričito kaže, da plebiscit može raspisati samo predsjednik republike. Schuschnigg se međutim poziva na član 93, koji govori da kancelar određuje političke smjernice.¹¹⁵

Objava o plebiscitu žestoko je pogodila Hitlera. Glasanje u korist nezavisne Austrije moglo je značiti u najboljem slučaju odlaganje ujedinjenja s Njemačkom, a možda i potpunu eliminaciju *Anschlussa* kao rješenja austrijskog problema. To bi opet značilo, da je propala čitava Hitlerova vojno-strateška koncepcija, koja je pretpostavljala inkorporaciju Austrije i Čehoslovačke kao pretpostavku svake vojne operacije i prema zapadu i prema istoku. Zbog toga je Hitler naredio Seyss-Inquartu da se ne upušta ni u kakve pregovore, već da uloži najoštrij protest protiv plebiscita, a istodobno je dao naredbu generalu Wilhelmu Keitelu da aktivira plan »Otto« tj. plan invazije na Austriju, koji se mora po mogućnosti provesti bez prolijevanja krvi.¹¹⁶

Međutim, ni u Austriji nisu stajali skrštenih ruku. Stein je 11. ožujka javljao da je doznao iz povjerljivih izvora, da su pozvani rezervisti 1915-og godišta, te da je naoružana tvornička milicija gradskih poduzeća i saveznih željeznica, te da je frontovska milicija u stanju uzbune. Osim toga, Stein je saznao da je »Vacuum oil« dobila naredbu iz saveznog ministarstva za obranu, da pripremi gorivo za motorizirane jedinice.¹¹⁷

Zaoštavanje odnosa između Njemačke i Austrije nije naravno ostalo nezamijećeno u Parizu, Londonu, Rimu i Beogradu. Francuski ministar vanjskih poslova Delbos pozvao je 11. ožujka njemačkog ambasadora, da bi mu izrazio zabrinutost svoje vlade zbog alarmantnih vijesti o njemačko-austrijskim graničnim incidentima i djelomičnoj mobilizaciji, koja bi mogla lančanom reakcijom ugroziti ravnotežu snaga u Evropi i dovesti do rata.¹¹⁸ Međutim, istodobno je savjetnik njemačke ambasade dr Curt Bräuner saznao da u francuskim političkim krugovima vlada mišljenje, kako je dobro što francuska nije s Austrijom vezana nikakvim vojnim ugovorom, kao što je to slučaj s Čehoslovačkom, jer bi sada morala intervenirati.¹¹⁹

Zabrinut je bio i grof Magistrati, savjetnik talijanske ambasade u Berlinu, pa je 11. ožujka zatražio od Weizsäckera informaciju o događajima u Austriji Weizsäcker ga je informirao, da je u određenim mjestima u Austriji došlo do nereda, te da kolaju glasine, kako se radnicima dijeli oružje. Po svemu sudeći je Schuschnigg — tvrdio je Weizsäcker Magistratiju — sklopio

¹¹⁵ A D A P, 461, Beč, 10. III 1938., br. 341

¹¹⁶ A D A P, 462, Berlin, 10. III 1938., br. 342

Wilhelm Keitel — generalpukovnik; šef ureda *Wehrmachta* u ministarstvu rata od 1. oktobra 1935. do 4. februara 1938

¹¹⁷ A D A P, 456, Beč, 11. III 1938., br. 345

¹¹⁸ A D A P, 465, Paris, 11. III 1938., br. 346

¹¹⁹ A D A P, 466, Paris, 11. III 1938., br. 347

sporazum sa socijaldemokratima, koji im daje slična prava kao i nacional-socijalistima. U međuvremenu je Seyss-Inquart potsavio Schuschniggu određeni zahtjev (nije naveo koji) informirao je Weizsäcker — međutim, još nije poznato da li će kancelar pristati da ga ispuni. Što se tiče pokreta trupa oko Münchena, Weizsäcker je izjavio, da su to samo mjere predostrožnosti s ozbirom na situaciju u Austriji te da će talijanska vlada o svim bitnim promjenama ili zaključcima biti obaviještena, a napose Mussolini, za što će se pobrinuti sâm Führer osobno.¹²⁰

I Mussoliniju je bilo stalo da se odnosi s Reichom ne pomute pa je istog dana preko Magistratija i preko njemačke ambasade u Rimu poslao poruku Hitleru, u kojoj stoji da nisu nikako točne glasine, koje govore, da je on — Mussolini — savjetovao Beču da provede plebiscit. Naprotiv, kad ga je bečka vlada 7. ožujka informirala o svojoj namjeri, on je svesrdno savjetovao da odustanu od plebiscita. Isto tako je talijanska vlada odbila da raspravlja s francuskom i britanskom vladom o austrijskom pitanju.¹²¹

Usprkos toj Mussolinijevoj lojalnosti, Hitler je bio svjestan, da Duce veoma teško podnosi što mora svog bivšeg štićenika prepustiti Reichu. Zbog toga je Hitler bio krajnje nesiguran i obuzet neizvjesnošću kakva će biti Mussolinijeva reakcija na faktično priključenje Austrije. Bilo bi krajnje nezgodno, kad bi se na Brenneru sukobile talijanske i njemačke snage, jer je Hitler dobro znao, da njemačka armija još uvijek ni iz daleka nije spremna za ozbiljnije okršaje. Operacija »Otto« bila je samo teoretska studija, a ta činjenica je njemačke generale, koji su itekako bili svjesni mogućih posljedica, tjerala u očaj. Taj mogući neuspjeh njemačke intervencije u Austriji — ukoliko bi Italija ustala u njenu obranu — brinuo je Hitlera — koji kao Führer velikog Rreicha, zbog svojih budućih planova, nije smio dozvoliti da se njegove ideje ne realiziraju po zacrtanom planu. Zbog toga je odlučio da se pismom osobno obrati Mussoliniju u želji da ga u ovom »sudbonosno teškom času« informira o »odluci, koja je zbog određenih okolnosti nužna i nezadrživa.«

Već nekoliko mjeseci brine ga — tvrdi Hitler u pismu — činjenica, da su se između Čehoslovačke i Austrije malo po malo razvili odnosi, koji su i u miru za Reich nepodnošljivi, a kamo li u ratu, jer predstavljaju ozbiljnu prijetnju njemačkoj sigurnosti. U toku procesa zbližavanja Čehoslovačke i Austrije, Austrija je počela osiguravati svoje granice utvrdama u namjeri da: prvo, u dogledno vrijeme provede restauraciju; drugo, da se ukoliko bude potrebno oko 20 milijuna ljudi suprotstave Njemačkoj.

Nadalje je Hitler uvjeravao Mussolinija, da je Njemačka izložena, što se moglo i očekivati, neminovnim napadima upravo zbog svog čvrstog prijateljstva prema Italiji. »Ja snosim odgovornost da u središnjoj Evropi ne nastane takva situacija, koja bi upravo zbog našeg prijateljstva s Italijom jednog dana mogla izazvati ozbiljne komplikacije. Nova politička orijentacija Austrije ne odražava ni u kom slučaju istinsku želju i volju austrijskog naroda« — tvrdio je Hitler.¹²² Hitler je zatim opisao Mussoliniju austrijski

¹²⁰ A D A P, 467, Berlin, 11. III 1938. br. 349

¹²¹ A D A P, 467, Berlin, 11. III 1938., br. 349

¹²² Njemačka je strana prilikom svojevremenog objavljivanja toga pisma u Italiji, izričito tražila da se taj pasus izbací.

režim, koji — prema Hitleru — ne počiva na zakonskim principima, pa su bezgranične patnje mnoštva ugnjetavanog stanovništva. Njemačka je morala zbog toga prihvatiti 40 tisuća izbjeglica, koji su bili prisiljeni napustiti svoju domovinu, iako većina austrijskog stanovništva — tvrdio je Hitler — dijeli njihovo političko i ideološko uvjerenje. Zbog toga je on, Führer, u želji da otkloni ovu nepodnošljivu napetost, pozvao gospodina Schuschnigga ne bi li postigli sporazum, koji bi omogućio svim austrijskim građanima jednakost pred zakonom. Tako je došlo do sastanka u Berchtesgadenu — informirao je Hitler Mussolinija — gdje je najozbiljnije ukazao austrijskom koncelaru na činjenicu, da Njemačka neće dozvoliti stvaranje neprijateljske vojne sile na svojim granicama, tim više što se to kosi sa stvarnim željama austrijskog naroda.¹²³ Osim toga Njemačka ne može više dozvoliti da u Austriji manjina ugnjetava nacionalnu većinu, koja je s Reichom povezana istom krvlju, istim porijeklom i zajedničkom prošlošću. Zbog toga je on, Führer, upozorio Schuschnigga, da će jednoga dana biti prisiljen ustati u obranu te napuštene braće, ukoliko se u Austriji ubrzo ne uspostavi jednakost svih državljana. Hitler je u pismu uvjeravao Ducea, da su njegovi zahtjevi bili više nego umjereni, jer da čak nije tražio ni Schuschniggovo povlačenje i formiranje vlade koja bi uživala narodno povjerenje. Jedino što je tražio — tvrdio je Hitler — bile su određene garancije da će unutar austrijskih granica, koje su — iako nepravedno određene — ipak važće, svi građani biti izjednačeni i u svojim pravima i u eventualnim privilegijama kao i u nedaćama. Ujedno su na vojnom planu tražene određene garancije, kako jednog dana Austrija ne bi postala filijala Čehoslovačke.¹²⁴

Schuschnigg se nije držao svečano datog obećanja od samog početka, uvjeravao je dalje Hitler Mussolinija, a sada želi provesti farsu od plebiscita. Austrijski narod je sada definitivno ustao protiv tlačenja, pa je situacija u Austriji sve sličnija anarhiji. Zbog toga je on, Führer, kao sin te zemlje odlučio, da u svojoj domovini opet uvede red i mir i omogući da želja naroda nedvojbeno na jasan i otvoren način dođe do izražaja. Prema tome, zaključio je Hitler, neka austrijski narod sâm odluči o svojoj sudbini. Međutim, bez obzira na koji način će se to odvijati, Hitler daje svečanu izjavu, da je njemačka akcija samo čin nacionalne obrane, koji bi poduzeo svaki karakteran čovjek na njegovu mjestu. Hitler nadalje uvjerava Mussolinija, da bi i on poduzeo iste mjere, kad bi sudbina Talijana bila u pitanju. Osim toga, Hitler je podsjetio Mussolinija, da je Njemačka dokazala svoje prijateljstvo kad je podržala Italiju u njenom teškom trenutku, te da će to činiti i ubuduće. Na kraju Hitler je zagarantirao Mussoliniju, da će buduća talijansko-njemačka granica definitivno i neopozivo biti na Brenneru. To obećanje je trebalo umiriti i Mussolinija i talijansku javnost pa je Hitler završio svoje pismo isprikom što se obraća na brzinu pismenim putem, ali da su događaji iznenadili sve, pa i njega, koji se do zadnjeg trenutka nadao da će biti moguće za Austriju naći neko drugo rješenje.¹²⁵

¹²³ I ova je rečenica kod objavljivanja pisma bila izostavljena na izričit zahtjev Njemačke.

¹²⁴ I ova tvrdnja o češkoj opasnosti po Austriju bila je po želji Reicha izostavljena.

¹²⁵ ADAP, 468—470, 11. III 1938., br. 352

U međuvremenu, u Beču je zavladao veliko uzbuđenje, jer je Seyss-Inquart predao kancelaru Schuschniggu zahtjev Berlina da se odmah otkaže plebiscit, a da se na položaj kancelara postavi on sâm (Seyss-Inquart).¹²⁶ Nakon grozničavih konzultacija, Schuschnigg i Miklas su odlučili da otkažu plebiscit, ne bi li spriječili njemačku invaziju i prolijevanje krvi. No, Berlin je inzistirao da Schuschnigg svakako napusti kancelarski položaj, jer u protivnom će njemačke trupe ući u Austriju. Očajan i neodlučan što da poduzme, Schuschnigg se obratio za savjet britanskoj vladi. Na nesreću, austrijski telegram zatekao je Chamberlaina i Halifaxa za vrijeme oproštajnog doručka, što ga je britanski predsjednik vlade dao u čast Ribbentropa njemačkog ministra vanjskih poslova. Austrijsko saopćenje o njemačkom ultimatumu i prijetnji invazijom veoma je neugodno dojmilo Chamberlaina, koji je neposredno prije prispjeća telegrama zamolio Ribbentropa da prenese Führeru, kako on iskreno želi da se Velika Britanija i Njemačka sporazumiju. Chamberlain se tako našao u neugodnoj situaciji da mora reagirati na austrijski vapaj, iako se to uopće nije uklapalo u njegovu političku koncepciju i buduće planove. Zbog toga je Ribbentrop s pravom primijetio, da je Chamberlainova reakcija bila znatno suzdržanija od Halifaxove, koji se protivno britanskom načinu ponašanja vidno uzrujao. Halifax je izjavio, da smatra nepodnošljivom metodu pritiska i sile, te je preložio, da se odgođeni plebiscit održi kasnije pod međunarodnim nadzorom. Chamberlain nije podržao svog ministra vanjskih poslova već je upozorio da brzojavi ne govore o nikakvoj odgodi plebiscita za jedan kasniji termin, što je po njegovom mišljenju i dobro, jer i on smatra da ga ne bi trebalo sada provoditi. Ribbentrop je za vrijeme čitavog razgovora nastojao ublažiti alarmantnost vijesti iz Beča pa je izjavio, da je po njegovom mišljenju odgoda plebiscita dobra vijest. Što se navodnih prijetnji tiče, Ribbentrop je izrazio sumnju, da dolaze od strane Reicha, već se po svemu sudeći radi o prijetnjama samih austrijskih nacista. Ribbentrop je, dapače smatrao potpuno normalnim da se traži ostavka Schuschnigga, jer je raspisivanjem takvog manjkavog plebiscita prekršio Berchtesgadenski sporazum. Usprkos Ribbentropova obrazloženja, Halifax je izjavio da smatra situaciju veoma ozbiljnom, kada se Schuschniggu prijeti invazijom. Ribbentrop se, međutim, nije dao smesti, te je odmah odgovorio da brzojavi ne govore ni o kakvoj invaziji, a Chamberlain je spremno prihvatio tu njegovu interpretaciju i nije podržao Halifaxa u tvrdnji, da pritisak o kojem govore telegrami u krajnjoj konsekvenci znače — invaziju. Chamberlain je, čak i dodao da osobno ima razumijevanja za nastalu situaciju, ali da britansko javno mnijenje neće odobravati rješavanje problema Austrije uz pomoć pritiska ili sile. Na kraju kad je stigla još vijest iz Beča da ultimatum ističe u 14 sati i 30 minuta, Ribbentrop je još jednom izrazio sumnju u istinitost onog što javlja bečka vlada, te je obećao da će tražiti autentične informacije iz Ber-

¹²⁶ U dokumentima ministarstva vanjskih poslova nema mnogo dokumenata iz kojih je vidljiv pritisak kojem su preko telefona bili izloženi Schuschnigg i Miklas. Zabilješke tih telefonskih razgovora nisu arhivirane u ministarstvu vanjskih poslova što ukazuje da je mnogo toga u tim sudbonosnim trenucima za Austriju bilo improvizirano. *Bilješke su nakon rata nađene u uredu kancelara Reicha.*

lina. To je izgleda u potpunosti umirilo ne samo Chamberlaina već i Halifaxa, pa je razgovor nastavljen — kako je zapisao Ribebntrop — opet u mirnoj atmosferi.¹²⁷

S obzirom na takvo raspoloženje u Londonu, britanski ambasador predao je u Berlinu samo oštar protest britanske vlade povodom njemačkog ultimatum austrijskoj vladi, a s gotovo istovjetnom notom pridružio se i francuski ambasador Poncet. Više od toga ni Velika Britanija ni Francuska nisu bile spremne učiniti.¹²⁸

Svjetsan da neće dobiti pomoć ni od Velike Britanije ni od Francuske a isto tako ni od Italije, Schuschnigg je ponudio svoju ostavku. Predsjednik Miklas je to nevoljko prihvatio, ali je najodlučnije odbio da imenuje nacistu Seyss-Inquarta za novog kancelara. Miklas nije popustio ni pred prijetnjom Göringa, koji mu je poručio preko generala Muffa, da će 200 tisuća njemačkih vojnika umarširati ukoliko Seyss 11. ožujka do 19 sati i 30 minuta ne bude imenovan kancelarom. Neposredno po isteku Göringova ultimatum, Schuschnigg se preko radija oprostio u svoje ime i u ime svoje vlade od austrijskoj naroda i objavio da je predsjednik Miklas popustio pod prijetnjama i naredio oružanim snagama Austrije da ne pružaju otpor njemačkim trupama, kako ne bi došlo do prolijevanja krvi.¹²⁹

Hitler se nije dugo kolebao što da čini. U 20 sati i 15 minuta dao je nalog trupama za pokret prema Austriji, da bi se spriječilo navodno daljnje prolijevanje krvi u austrijskim gradovima. Tek kad je bila potpisana naredba o invaziji, Göring je telefonski naredio Seyss-Inquartu, koji je stao na čelo privremene vlade, da pošalje slijedeći telegram: »Privremena austrijska vlada, čiji je zadatak nakon ostavke Schuschniggove vlade da ponovno uspostavi mir i red u Austriji, hitno moli vladu Reicha da joj u tome pomogne da se spriječi krvoproliće. U tu svrhu austrijska vlada moli njemačku vladu da što hitnije pošalje svoje trupe.«¹³⁰

Međutim, već u toku noći 12. ožujka Seyss-Inquart je — izgleda rastrgan između svog ideološkog uvjerenja i patriotskih osjećaja zamolio njemačkog vojnog atašea generala Muffa da zamoli Berlin da njemačke trupe, ipak, ne pređu austrijsku granicu. Muff je prenio Seyssovu želju savjetniku poslanstva Altenburgu, a podržao ga je i sâm državni sekretar dr Keppler. Altenburg je odmah stupio u kontakt sa SS-Obergruppenführerom Wilhelmom Brücknerom, ali Brückner je smatrao da je sada veoma teško zaustaviti proces, koji se već odvija. Usprkos tome obećao je da će o svemu obavijestiti samog Führera. Već 10 minuta kasnije, Brückner je prenio Altenburgu Führerovu naredbu, da se javi Muffu, da se upad njemačkih trupa u Austriju više ne može zaustaviti.¹³¹

Hitler se nije želio odreći zadovoljstva, da pobjedonosno umaršira u svoju bivšu domovinu, tim više, što je nekoliko sati ranije princ Philipp Hessenski, koji je preuzeo ulogu kurira između Berlina i Rima, javio da

¹²⁷ A D A P, 225—227, London, 11. III 1938., br. 150

A D A P, 227—228, London, 13. III 1938., br. 151

¹²⁸ A D A P, 472, Berlin, 11. III 1938., br. 355

A D A P, 472—473, Berlin, 11. III 1938., br. 356

¹²⁹ A D A P, 481, Berlin, 12. III 1938., br. 371

¹³⁰ A D A P, 474, Beč, 11. III 1938., br. 358

¹³¹ A D A P, 477—478. Berlin, 11. III 1938., br. 364

Mussolini nema ništa protiv ulaska njemačkih trupa u Austriju.¹³² Obuzet osjećajem velikog olakšanja, Hitler je gotovo euforično obećao da to Mussoliniju nikad neće zaboraviti.

Njemačke su jedinice 12. ožujka ujutro prešle austrijsku granicu. Ubrzo potom počeli su u njemačko ministarstvo vanjskih poslova stizati izvještaji iz evropskih prijestolnica o reakcijama koje je izazvao taj događaj.

Njemački otpravnik poslova u Londonu dr Ernst Woermann javljao je da britanski tisak smatra njemački postupak protiv Austrije teškim opterećenjem za njemačko-britanske odnose, ali se istodobno suzdržava od bilo kakvih prijetnji ili zahtjeva za povlačenjem njemačkih trupa. To znači, zaključio je Woermann, da se Velika Britanija pomirila s gotovim činom usprkos oštroj osudi njemačkog postupka.¹³³

Francuski je tisak — prema izvještaju njemačkog ambasadora u Parizu Welczecka — okarakterizirao austrijski događaj kao težak udarac za Francusku i Veliku Britaniju. Njemačka je, tvrdio je francuski tisak, izabrala najpogodniji trenutak za provedbu *Anschlussa*, jer je Francuska oslabljena zbog svoje konfuzne unutrašnje politike, a Velika Britanija se odlaskom Edena još više dezinteresirala za srednju Evropu. Francuske su novine s naročitim ogorčenjem pisale o držanju Italije, koja se nije željela pridružiti francuskom i bratinskom protestu protiv *Anschlussa*. Mussolini će doduše, smatralo se u Parizu, ubrzo uvidjeti da je *Anschluss* za njega isto tako težak moralni udarac kao i za Francusku i Veliku Britaniju.¹³⁴

Njemački ambasador u Washingtonu dr Hans Heinrich Dieckhoff posjetio je američkog državnog sekretara Cordella Hulla, da bi ga izvijestio o stavu svoje vlade povodom austrijskih događaja. Dieckhoff je pri tom stekao dojam da Hull u potpunosti ima razumijevanja za njemačku akciju.¹³⁵

Dobre vijesti stizale su i iz Beograda. Njemački otpravnik poslova Janson javljao je svom ministarstvu, da su u Beogradu vijesti o Austriji prihvaćene potpuno mirno. Strani dopisnici su obaviješteni, da se jugoslavenska politika u pogledu Austrije temelji na stavovima vlade da je austrijski problem stvar njemačkog naroda. Jugoslavenska vlada smatra pravo samoodređenja naroda temeljnim principom na kojem je osnovana i jugoslavenska država. U pitanju ravnoteže snaga u međunarodnoj politici, jugoslavenska vlada je zauzela stav, da je to problem velikih sila. Ujedno je izraženo zadovoljstvo, da Jugoslavija zbog svoje prijateljske politike prema Njemačkoj sada na svojim granicama ima 80 milijuna prijatelja, a ne neprijatelja.¹³⁶ Jugoslavenski predsjednik vlade je nekoliko dana kasnije odbio zahtjev zabrinutog predsjednika Čehoslovačke Eduarda Beneša, da se sastane savjet Male Antante u Bukureštu povodom austrijskog događaja.¹³⁷

Njemačke trupe, koje su 12. ožujka ujutro prešle austrijsku granicu, bile su svuda oduševljeno dočekanе. Brzo su utihnule — što iz straha, što ih nemoći, što iz realno političkih razloga — i posljednje pristalice Schuschnigga i *Domovinskog fronta*. To je za njemačke vojne snage bila izuzetno povoljna

¹³² *Princ Philipp von Hessen* — zet talijanskog kralja.

¹³³ A D A P, 474, London, 12. III 1938., br. 359

¹³⁴ A D A P, 475, Paris, 12. III 1938., br. 366

¹³⁵ A D A P, 476, Vašington, 12. III 1938., br. 362

¹³⁶ A D A P, 477, Beograd, 12. III 1938., br. 363

¹³⁷ A D A P, 493, Bukurešt, 15. III 1938., br. 390

okolnost, jer je glavnina motoriziranih jedinica, zbog neadekvatnih priprema za takvu akciju te uslijed kvarova na motorima, zakrčila sve prometnice prema Beču. Napredovanje njemačkih snaga bilo je krajnje usporeno, te nije baš djelovalo naročito triumfalno. Usprkos toj evidentnoj manifestaciji nespremnosti njemačkih vojnih snaga, oduševljenje masa se nije stišavalo. Stanovništvo Beča čekalo je strpljivo na ulicama, iako je sniježilo, sve do ponoći kad su konačno stigle prve njemačke jedinice.

Ohrabreni tim oduševljenjem stanovništva, Göring i njegovi suradnici su, uz Führerov blagoslov, koji je požurio da sa svojim trupama uđe pobjedonosno u Beč, na brzinu pripremili tekst zakona o ujedinjenju Austrije s Njemačkom. Dana 13. ožujka, na sam dan kada je trebao biti održan Schuschniggov plebiscit za nezavisnu Austriju, privremena austrijska vlada je po zahtjevu Berlina prihvatila taj tekst zakona. U njemu se kaže u prvoj točki, da je Austrija jedna od zemalja njemačkog Reicha, u drugoj točki se najavljuje za 10. travanj slobodan i tajni plebiscit za sveukupno stanovništvo starije od 20 godina, koje će odlučiti o ponovnom ujedinjenju Austrije i Njemačke. O ishodu plebiscita odlučuje većina glasova.¹³⁸

Usprkos tome što se novi plebiscit trebao održati tek za gotovo mjesec dana, austrijski ministar pravosuđa dr Franc Hueber izjavio je u ime vlade, da je prihvaćanjem tog zakona već provedeno ujedinjenje Njemačke i Austrije. To je značilo da će u budućnosti postojati samo jedna vanjska politika, koju će diktirati Berlin. Shodno tome austrijski ministar vanjskih poslova naredio je šefovima austrijskih inozemnih predstavništava da se stave na raspolaganje njemačkih šefova misija u zemljama svog boravka.

Međutim, predsjednik Miklas je još jednom odbio ratificirati taj dokumenat. Svoja je ovlaštenja prenio na novog kancelara s obrazloženjem, da je ometan u vršenju svojih dužnosti. Predsjednik Miklas je spasio svoj obraz, ali nije mogao spasiti Austriju.

Evropa se pomirila s gotovim činom u Austriji. Čak je i švicarski državni savjetnik dr Giuseppe Motta, koji je bio šef političkog odjela švicarskog državnog savjeta, posjetio njemačko poslanstvo u Bernu, da bi izrazio svoje divljenje načinu na koji je Hitler riješio unutrašnju političku rastrganost Austrije.¹³⁹

Međutim, Talijani baš nisu bili tako sigurni za svoju granicu prema novom njemačkom susjedu. Naime, prilikom prolaska njemačkih jedinica kroz Innsbruck došlo je do antitalijanskih demonstracija. Grof Magistrati, savjetnik talijanske ambasade, posjetio je s tim u vezi ministerijalnog direktora Weizsäckera te izrazio žaljenje talijanske vlade i talijanskog ministra vanjskih poslova, da se takve demonstracije događaju u tako deliktanoj situaciji. Weizsäcker je naravno obećao, da će provesti istragu, kako bi se takvi incidenti ubuduće izbjegli.¹⁴⁰

Izgleda da se talijanska strana s tim obećanjem nije zadovoljila, jer je Magistrati 17. ožujka saopćio Ribbentropu želju talijanske vlade, da se Führerovo pismo Mussoliniju objavi i u njemačkoj štampi. Ribbentrop je obećao, da će o tome pitati Führera, ali je ujedno izjavio kako takvo naknadno

¹³⁸ A D A P, 482—483, Berlin, III 1938., br. 374

¹³⁹ A D A P, 489, Bern, 14. III 1938., br. 382

¹⁴⁰ A D A P, 489—490, Berlin, 14. III 1938., br. 383

objavljivanje pisma ne bi bilo oportuno. Magistrati je u tom slučaju zamolio ne bi li Führer u svom slijedećem govoru pred Reichstagom dao još jednom izjavu o priznanju Brennera kao granice prema Italiji. Talijanska vlada bi pozdravila takvu izjavu, jer bi ona najbolje ušutkala one u Njemačkoj, koji pokazuju određene tendencije prema Tirolu.¹⁴¹

U Tokiju, glavnom gradu drugog velikog saveznika — Japana, vladalo je oduševljenje zbog netom provedenog Anschlusa, javljao je njemački otpravnik poslova Noebel. Japanski tisak je prikazivao *Anschluss* triumfom samosvjesne, hrabre i za Japan poučne Hitlerove politike.¹⁴²

U Parizu su se, naprotiv, u potpunosti pomirili s nestankom Austrije kao evropske samostalne države i svu svoju pažnju koncentrirali na saveznicu Čehoslovačku. Čehoslovačkom poslaniku je bilo obećano — saznao je njemački ambasador u Parizu Welczeck iz pouzdanih izvora — da će Francuska odmah stupiti u rat s Njemačkom ukoliko joj čehoslovačka vlada javi, da je izložena, po vlastitom mišljenju, neizazvanom napadu od strane Njemačke. Francuska je to obećanje navodno dala bez obzira na eventualno držanje Velike Britanije. Welczeck je također javio svom ministarstvu da isti izvori govore i o skorim pregovorima generalštabova dviju zemalja da bi se dogovorile nove mjere koje nalaže netom nastala situacija.¹⁴³

Francuska nije mogla ništa poduzeti — kako je to dobro predvidio Hitler — bez potpore Velike Britanije, a britanski predsjednik vlade Chamberlain je u svom govoru pred britanskim Donjim domom jasno kazao stav svoje vlade. Usprkos oštrem osudu, koja je izrečena povodom pripojenja Austrije Njemačkoj — izjavio je Chamberlain — činjenica je, da Velika Britanija nije prema Austriji imala nikakvu obvezu, koja bi je primorala na intervenciju. Jedina britanska obveza bila je da izvrši konzultacije s Francuskom i Italijom, a to je i učinjeno. Njemačka je, tvrdio je Chamberlain, mogla biti zaustavljena samo zajedničkom vojnom akcijom Velike Britanije i ostalih sila. Činjenica je međutim, da niti Velika Britanija, niti njene saveznice nisu bile spremne da poduzmu takve mjere — izjavio je on. Usprkos tome britanska vlada ne može ravnodušno prihvatiti tu njemačku akciju, ali protumjere ili definitivna odluka, koju će poduzeti britanska vlada ne mogu se još sagledati. Zbog toga treba izbjegavati neoprezne izjave, zaključio je Chamberlain, ali je ujedno dodao da nitko u Velikoj Britaniji neće izmaći nacionalnoj odgovornosti, što je prema mišljenju njemačkog otpravnika poslova u Londonu dr Woermanna trebalo značiti, da se namjerava uvesti opća vojna obveza.¹⁴⁴

Reakcije Washingtona — tvrdio je njemački ambasador u SAD Dieckhoff — samo su jeka onoga što se događa u Londonu. Washington jedino zabrinjava snažan pritisak američkih Židova, koji zahtijevaju, da se američka vlada zauzme za njihove sunarodnjake u Austriji. Zbog toga je Dieckhoffu saopćeno, da će njemačko-američki odnosi veoma zahladiti, ako bi se položaj austrijskih »manjina« pogoršao. Dieckhoff je odbio sve aluzije u tom pravcu izjavom da je američko javno mnijenje već sada u takvoj mjeri nesklono Njemačkoj, da do većeg zahlađenja odnosa ne može ni doći, a da će se u

¹⁴¹ A D A P, 497—498, Berlin, 17. III 1938., br. 396

¹⁴² A D A P, 491—492, Tokio, 15. III 1938., br. 387

¹⁴³ A D A P, 492, Paris, 15. III 1938., br. 388

¹⁴⁴ A D A P, 491, London, 14. III 1938., br. 385

Austriji, kao i u ostalim dijelovima Njemačke, činiti ono, što njemačka vlada smatra ispravnim.¹⁴⁵

Konačno je 16. ožujka javno pred talijanskim parlamentom o *Anschlussu* progovorio i sâm Mussolini.

Mussolini je već odavno bio svjestan, da će kad-tad doći do *Anschlussa* — obavještavao je njemačko ministarstvo vanjskih poslova otpravnik poslova u Rimu Johann von Plessen, koji je prisustvovao Mussolinijevom nastupu pred parlamentom. Ipak, i on sâm (Mussolini) bio je iznenađen kao i cijela Evropa, da je do *Anschlussa* došlo tako naglo. U Italiji se očekivalo, da će se nakon sastanka Hitler — Schuschnigg situacija u Austriji i dalje mirno razvijati. Talijanski je interes za austrijsku nezavisnost doduše opao — tvrdio je Plessen — ali je kao i prije još postojao, što dokazuje pro-Schuschniggovo reagiranje talijanskog tiska kad je objelodanjena namjera o provedbi plebiscita. Ali kad je u Austriji došlo do poznatih događaja, Mussolini se bez dvoumljenja prilagodio novo nastaloj situaciji. Plessen je bio čvrsto uvjeren, da Mussolini, nakon što je dobio Führerovo pismo, nije ni jednog trenutka pomišljao da se suprotstavi njemačkoj akciji. Mussolinijev govor u parlamentu je — prema Plessenovu mišljenju — bio remek djelo njegove sposobnosti prilagodbe i smisla za praktičnu, realnu politiku. Poslanici su ga s oduševljenjem pozdravili. Usprkos tome u širokim talijanskim krugovima još uvijek su prisutni kritika i nerazumijevanje za Mussolinijevu politiku, jer se javnost ne može tako brzo prilagoditi činjenici, da se preko noći odustalo od dugogodišnjeg cilja talijanske politike očuvanja austrijske nezavisnosti. Javnosti nije poznato — navodio je Plessen — da Mussolini, osobno, baš tako kao ni svi ostali Talijani nije oduševljen rješenjem austrijskog pitanja. Može se rezimirati — zaključio je Plessen — da je *Anschluss* u širokim političkim krugovima Italije nepopularan, dok su se vladajući krugovi pomirili s postojećim stanjem, te se trude da u širokim narodnim masama pobude razumijevanje za novo nastalu situaciju. *Anschlussom*, po mišljenju Plessena, Osovina Rim — Berlin nije oslabila, već je naprotiv još više ojačala.¹⁴⁶

Ubrzo, tj. 2. travnja i britanska je vlada putem britanskog ambasadora, oficijelno priznala *Anschluss*.¹⁴⁷

Hitler je tako mirno mogao provesti najavljeni plebiscit, koji je održan 10. travnja i 99,75 posto austrijskog stanovništva je podržalo *Anschluss*. Gotovo isti postotak stanovništva u Njemačkoj pridružio se toj odluci. Pozitivni rezultat plebiscita u korist Njemačke mogao se i očekivati, jer je glasanje samo formalno bilo tajno. Poluotvorene glasačke kabine omogućavale su nacističkim glasačkim odborima, koji su uvijek sjedili u blizini, da dobro vide kako tko glasa. Na mnogim mjestima glasačke kabine se iz straha nisu ni koristile, već se glasalo javno. Metode *Gestapo*a su već u tom kratkom razdoblju bile Austrijancima i te kako dobro poznate. Već čitavih mjesec dana Nijemci su masovno hapsili i deportirali ljude u koncentracione logore. Pod takvim uvjetima malo je ostalo hrabrih. Usprkos toga toliko visoki postotak glasova za *Anschluss* nadilazio je sva predviđanja. Hitler je prema vlastitoj izjavi, na taj dan bio najponosniji u svom životu. Za nezavisnu Aus-

¹⁴⁵ A D A P, 493—494, Vašington, 15. III 1938., br. 391

¹⁴⁶ A D A P, 499—500, Rim, 25. III 1938., br. 399

¹⁴⁷ A D A P, 500—501, Berlin, 2. IV 1938., br. 400

triju, naprotiv, 10. trvanja predstavljao je kraj agonije, koja je iznijela na vidjelo sve karakteristike Hitlerove vanjske politike u periodu od 1933 do 1939. godine, kada je prvenstveni cilj bio povratiti sve Nijemce u okvir matice zemlje. Kapitulantska i oportunistička politika evropskih sila, koja je Austriju prepustila svojoj sudbini, još će flagrantnije i evidentnije i sramnije doći do izražaja kod slijedeće Hitlerove žrtve — Čehoslovačke.

Prihvaćeno za tisak 26. lipnja 1985

Zusammenfassung

DER ANSCHLUSS NACH DEN AKTEN ZUR DEUTSCHEN AUSWAERTIGEN POLITIK

Livia Kardum

Für den Grossteil der Deutschen wurden die auferlegten Verpflichtungen des Versailles-Vertrages, als beschämend, erniedrigend und ungerecht empfunden, und die Abstreifung derselben hatte deswegen eine ganz besondere Bedeutung.

Gleich nach der Machtergreifung strebte Hitler Deutschland von diesen Verpflichtungen zu befreien, und gerade deswegen, weil der Anschluss Oesterreichs an Deutschland durch die Verordnungen des Versailles-Vertrages ausdrücklich verboten wurde, war der Anschluss um so ein wertvoller Erfolg. Ausserdem, wurde er ohne Blutvergiessen durchgeführt. Das bedeutet keineswegs das Oesterreich eine leichte Beute war. Hitler musste um Oesterreich zu erlangen, eine langfristige sehr geschickte politische Strategie und Taktik entfalten, und zwar wie Oesterreich so auch ganz Europa gegenüber. Eine Taktik die formell ganz einwandfrei sein musste.

Dessen ungeachtet, hat es sehr wenig gemangelt und Hitlers Plan Oesterreich ruhig in das Dritte Reich enzugliedern wäre gescheitert. Obwohl Deutschland den Versailles-Diktat abgeworfen hatte, und sich ganz offen bewaffnete, war Hitler sich doch sehr bewusst, dass das Dritte Reich noch lange keine erstklassige Militärmacht darstellen kann und wird. Deswegen war für Deutschland, in der Zeitspanne des Militäraufbaus, der stille Anschluss wie ein Gebot so auch eine Notwendigkeit. Es war ebenso wichtig, dass Oesterreich dabei keinen Widerstand leistet, wie auch dass andere europäische Länderinsbesondere die Beschützerin Oesterreichs — Italien, sich ruhig verhalten. Deswegen hat Hitler so eine Politik gewählt, die formell einwandfrei war. Mit gegenseitigen Verträgen und Besprechungen trachtete er alle Gegensätze zwischen den beiden Ländern zu entfernen, wie auch Oesterreich zum vollständigen wirtschaftlichen und politischen Abhängigkeitsverhältnis zu führen. Das sollte zur evolutiven Annäherung der beiden Länder bringen, mit der letzten Instanz — nach Hitlers Meinung — zu einer schmerzlosen Verschmelzung mit dem Dritten Reich.

Papen, der deutsche Botschafter in Wien, war sehr lange der Meinung Bundeskanzler Schuschnigg wäre die Person die auf Seite Oesterreichs dazu beitragen kann und wird, den stillen Anschluss zu ermöglichen. Deshalb rechtfertigte Papen in Berlin viele politische Schritte Schuschniggs, mit der Begründung, dass der Bundeskanzler grosse Schwierigkeiten bei der Durchführung der vereinbarten Annäherungsversuche habe, und zwar wie bei den eigenen Anhängern so auch bei den Nazis. Papen musste zuletzt doch selbst erkennen, dass Schuschnigg den Anschluss nicht wünscht, wenigstens — nach Schuschniggs eigener Erklärung — nicht in absehbarer Zeit. Diese Einstellung hat Berlin gewiss nicht entsprochen. Indes, Schuschnigg konnte gewisse Erfolge mit seiner Schritt für Schritt Rückzugspolitik nur solange erhoffen und erfahren, bis dem Reichsministerium des Auswärtigen wie auch der Reichswermacht noch alte Nichtnazist vorstanden, die Hitler noch nicht mit seinen Nazianhängern austauschen konnte.

Oesterreich hatte als erstes die Aenderung der Aussenpolitik Deutschlands erfahren müssen, die mit dem neuen Reichsminister der Äussern, Joachim von Ribbentrop, bedeutend radikaler, nachdrücklich pronazistisch gefärbt. Nämlich, während der Neurath-Periode kam es oft vor, dass sich in die aussenpolitischen Angelegenheiten direkt die Naziführer, das Aussenministerium umgehend, einmischten. Gerade dieser Uneinigkeit verdankend, konnte Schuschnigg — eine gewisse Zeit lang — sehr geschickt lavieren, und den Forderungen Berlins im Bezug auf nationalsozialistische Angelegenheiten ausweichen. Dem oesterreichischen Bundeskanzler war auch der Zwiespalt Papens mit den Führern der oesterreichischen NSDAP besonders willkommen, die ebenfalls durch die erwähnte Uneinigkeit der Berliner Politik entstand. Mittlerweile hat Schuschnigg, noch am Anfang der Beziehungen, als er zu dem Deutsch-Oesterreichischen Abkommen vom 11. Juli 1936 zustimmte, einen fatalen und wie sich später herausstellte, verbesserlichen Fehler begangen. Er stimmte der Forderung Berlins zu eine allgemeine Amnestie der politischen Häftlinge, hauptsächlich der Ultranasist zu gewähren. Dieselben haben gleich das Recht erhalten sich im Rahmen des Staatgesetzes in alle kulturellen, wirtschaftlichen und politischen Körper Oesterrichs einzugliedern. Dieser Entschluss bedeutete für die Selbständigkeit Oesterreichs eine Spalte, die sich immer wieder und unhaltsam erweiterte, und die trotz der fieberhaften Anstrengungen des Bundeskanzlers, seiner Kontrolle immer wieder und weiter auswich, denn die Nazis Oesterreichs haben ihre Schanze gut genützt. Sie haben sich rasch durch die amnestierten Mitglieder, wie auch durch die Hilfe die aus dem Reich kam, gestärkt und in alle politische Körper des Landes infiltriert.

Das Treffen in Berchtesgaden wird für Viel wie für Hitler so auch für Schuschnigg eine Ueberraschung sein, obwohl beide den Kampf voraussahen. Schuschnigg ahnte nicht, dass er überlistet sein wird. Hitler hat wieder Schuschnigg unterschätzt, der allen Bedrängungen zum Trotze ganz unerwarteten Widerstand leistete.

Der Anschluss kam — obwohl erwartet doch plötzlich nicht nur für Frankreich und Grossbritannien, sondern auch für die grosse Freundin und Verbündete des Dritten Reichs, für Italien. In Rom hatte diese Tatsache einen sehr unangenehmen Widerhall verursacht, und das unsomehr, weil durch den Anschluss der Status Italiens an Grossmacht und Beschützerin Oesterreichs in Frage kommen könnte. Es scheint dass die Ereignisse in Oesterreich selbst

Hitler überholt haben, der sich plötzlich in der unangenehmen Lage befand vor Mussolinis Reaktion zu bangen. Allem Anscheine nach waren Hitlers Befürchtungen im Frühjahr 1938 sehr gerechtfertigt. Deutschland war noch bei weitem keine solche starke Militärmacht, wie es die deutsche Propaganda darstellte. Von dieser Tatsache konnte sich die oesterreichische wie auch die weltliche Oeffentlichkeit rasch überzeugen, als siebzig Prozent aller motorisierten Einheiten, die an dem Einmarsch in Oesterreich teilnahmen wegen verschiedener Schäden an den Strassengräbern liegen blieben, was zur Versperrung sämtlicher Zugangsstrassen zu Wien führte. Dessen ungeachtet ist es schwer zu sagen wie sich die Dinge entwickelt hätten, wenn die Deutschen auf einen Widerstand gestossen wären. Mit Sicherheit kann man nur behaupten, dass Deutschland zur Zeit des Anschlusses keine unbesiegbare Macht war.

Der Fall Oesterreichs war eine günstige Gelegenheit um die aufgebraute nazistische Wehrmachtsmaschinerie zum Stehen zu bringen.

Die defetistische Politik Grossbritaniens und Frankreichs werden Hitler ermöglichen sich noch die Tschechoslowakei anzueignen, aber so eine Politik wird nicht das Ausbrechen des zweiten Weltkrieges, eines Krieges von ungeheuren Ausmassen verhindern können.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb